ئەنـــدازیاری کۆڕەو کێ بـــوو؟..
عەلی مەحمود محەمەد

ئەگەر باسی کۆڕەو بکەین ناتوانین باسەکە دەرباز بکەین بۆ ئەوەی بچینەوە سەر شەڕی کەنداوی دوو و راپەڕینی باشووری عێراق کە ئیسلامی سیاسی شیعە ناوزەدیان کردووە بە راپەڕینی شەعبانییە, چونکە ئەگەر پانۆرامایەکی هەمە لایەنە نەخەینە بەردەست, وا دەبینرێت کەسێك هاتووە دۆن کیشۆتانە یان سپارتاکۆسانە ئاڵای شۆڕشی بەرز کردۆتەوە و راپەڕینی لە کوردستان ئەنجامداوەو کۆشکە زستانییەکانی قەیسەرەکانی یەك لە دوای یەك رزگارکردووە.

پانۆرامای شەڕی دووەمی کەنداو"کوەیت"

سوپای عێراق رۆژی پێنج شەممە رێکەوتی 2-8-1990 کوەیتی داگیر کرد, هەواڵەکە جیهانی تاساند, سەرشێتییەك ئەنجامدرا دوور لە پێشبینییەکان, بەرەی کوردستانی کە لە دوای تاوانی هەڵەبجەو قۆناغەکانی کۆتایی ئەنفالدا پێك هاتبوو, لە ترسی کاردانەوەی بەعس کە لە هەڵەبجەو ئەنفالدا چاوترسێنیانی کردبوو, بڕیاری ئاگر بەستیدا, لە کاتێکدا جیهان بەرەو روی داگیرکاری کوەیت لە لایەن عێراقەوە ببوەوە بە یەکێتی سۆڤیەتیشەوە بۆ یەکەمجار ڤیتۆی بۆ پشتیوانی لە عێراق بەکار نەهێنا, لە رێکەوتی 7-8 ئەمەریکا ئۆپەراسیۆنی درعی سەحرای راگەیاند, بە دوایدا عاسفە سحرا" ئۆپەراسیۆنی رزگاری کوەیت" لە رێکەوتی 17ی یەنایەر راگەیاند کە تاکو 28ی فبرایەر بە سەرکەوتنی سوپای هاوپەیمانان بەسەر عێراقدا لە 28ی فیبریوەری بەردەوام بوو.

ئۆپەراسیۆنەکە پێك هاتبوو لە هاوپەیمانی سوپای 34 وڵات و بە بەشداری 966344 سەرباز.
لە بەرەبەیانی پێنجشەممە رێکەوتی 17ی جەنیوەریەوە فرۆکە جەنگیەکانی هاوپەیمانان سەرتاپای عێراقیان بۆردومان کرد,بە بەشداری 2430 فڕۆکەی پێشکەوتوی نوێ, هاوپەیمانان لە ماوەی چل و سێ رۆژدا109867 جار بۆردومانی ناو عێراقیان کرد, بەڕۆژەی 2555 جار لە رۆژێکدا, رۆژانە 60624 تەن بارودیان بەسەر خەڵك و سەربازگاکانی عێراقدا دەباراند, عێراقیان غەرقی دوکەڵ و ئاگرو خوێن و مەرگ و وێرانە کرد, لە جارێکدا لە پەناگەی عامریە ئێسك و پروسکی 315 ژن و منداڵیان هاڕی و تاوانی جەنگیان ئەنجامدا, ئەمەریکا بە رۆکێتی دور هاوێژی کرۆز و بۆمبی هیشۆیی و بۆمبی

زیرەك و چەكی لیزەری پێشكەوتوو تا دەگاتە یۆرانیۆمی چاككراو لە عێراقی دەدا, 288 تۆماهۆكی لە دەریای سورەوە بە عێراقەوە نا, عێراقیش 86 سكودی نا بە ئیسرائیل و سعودییەوە, بە گشتی لە دوای جەنگی كۆریاوە شەڕی كوەیت گەورەترین جەنگ بوو لە جیهاندا,لە بەرامبەردا سەدام لەهەمان رۆژی راگەیاندنی عاسیفە سەحرا, ئوملمەعاركی راگەیاند.

لەسەر داوای یەكێتی سۆڤیەت لە رێكەوتی 22ی شوبات, عێراق رازی بوو هێزەكانی لە ماوەی 24 كاتژمێردا لە كوەیت بكشێنێتەوە, لە رێكەوتی 24 ی مانگ هاوپەیمانان هاتنە ناو كوەیتەوە, 26 مانگ لە هێزەكانی عێراقیان دا كە لە حالەتی پاشەكشەدا بوو, لە ئەنجامدا لەماوەی چەند كاژێرێكدا 70 بۆ 100 هەزار سەرباز كوژرا, لەو قەسابخانەیەكی بێوێنەی لێكەوتەوە, یەكێك لە گەورەترین تاوانەكانی مێژوو تۆماركرا, هەروەها سوپای عێراق زیاتر لە 30 هەزار دیلی دا, لە گەڵ تێكشكانی4000 تانك, 3100 تۆپ, 1856 ئۆتۆمۆبیلی سەرباز گواستنەوە, ئەوەشمان لە یاد نەچێت لە 23ی یەنایەر لە كۆی 750 فرۆكەی جەنگی عێراق تەنها 122 فرۆكەی بە ساغی مابوو, ئەویشی تەسلیم ئێران كرد, لە كاتێكدا لە ماوەی 8 ساڵەی شەڕی ئێران – عێراق هێزی ئاسمانی عێراقی جوڵەی لە هێزی ئاسمانی ئێرانی بڕیبوو, هەمان ئەو فڕۆكانە تاوانیان ئەنجام دەدا, ئێستا پێشكەشیان دەكرێت.

دوای ئەو تێكشكانە سوپای عێراق لە سوپایەكی ملهوڕی شەڕەنگێزەوە بووە سوپایەكی تەسلیم بووی ملكەچ, وێنای ئەو رۆژانە لە جەنگی جیهانیشدا نەبووە, ریزی دیلەكان و تەرم و ئامێرە تێكشكاوەكان لەناو چڵە دوكەڵدا لەناو ئەو بیابانە پان و بەرینە شاشەی تەلەفزیۆنەكانی لە جیهان داگیر كرد.

لە 26ی شوبات لە گەڵ كشانەوەدا, عێراق ئاگری لە بیرە نەوتەكان كوەیت بەردا, ملیۆنێك بەرمیل نەوتی رژاندە كەنداوی عەرەبیەوە, لە كۆی 1080 بیرە نەوتی كوەیتی 727 بیرە نەوتی تەقاندەوە, 128 پەڵە نەوتی گەورە كەنداوی عەرەبی داپۆشی, بەمەش گەورەترین تاوانی ژینگەیی ئەنجامدا.

لە 4ی ئازار لەناو بیابانەكانی سەفوان لە سنوری سعودیە, بە سواری زرێپۆشی ئەمەریكی, شاندی عێراقی چوونە ناو خێمەی سەفوانەوە, عێراق بە فەرمی لەژێر خێمەمەكەدا تەسلیم بوو, ئەمەش سەرەتای مێژوویەكی نوێی جیهانی بوو پێی وترا سستەمی نوێی جیهانی ,لە ناوەڕۆكدا سەركەوتنی نیولیبرالیزم و باڵادەستی ئەمەریكا بوو, لە ژێر ئەو خێمەیە نەزمێكی تازەی جیهانی لە دایك بوو, لە

بەرامبەر ئەم خۆبەدەستەوە دانەی عێراق هێزی ئاسمانیەکەی دەستکراوە کرا لە لێدانی خۆپیشاندەرانی باشووری عێراق, هاوکات هێزەکانی هاوپەیمانی ئامادە نەبوون پێشوازی لە نوێنەری خۆپیشاندەرانی باشوور بکەن, هۆکارەکەشی باڵا دەستی ئاراستەی ئیسلامی سیاسی بوو لە راپەڕینەکەیان, لە دوایدا لە ساڵی 2003 ئەمەریکا ئەو ژەهرەی بە ناچاری نۆش کردو عێراقی لەسەر سینیەکی زێڕین پێشکەشیان کردەوە, بە مەش لە قەتڵگاکان زیاتر تێڵەی لە خەڵکی عێراق کردەوە, وڵاتی بەرەو جەهەنمی ترسناکتر لەوەی سەدام برد.

راپەڕینی باشووری عێراق

لە 28ی شوباتەوە, شاری بەسرە جمەی دێت, چ لە ئەو سەربازانەی بە ساغی و بە برینداری لە ریزە دورو درێژەکاندا بە دوای یەك, دەڕۆی مێرولەن, بە سیمای دوکەڵاوی چێکنەوە, بە سەری شۆڕەوە ملی رێگایان بەرەو ناو عێراق گرتۆتە بەر, وە چ کەسوکاری سەربازان لە هەموو عێراقەوە لە سەرسنووری کوەیتەوە تا بەسرە کۆبونەتەوە بۆ هەواڵپرسی رۆڵەکانیان, لەو کاتەدا سەربازێك بە تفەنگەکەی چەخماخەی راپەڕین لێدەدات, بێدەنگی دەشلەقینێ, جۆشی رقی خەڵکەکە دەدا.
وەك دەگێڕنەوە لە 1ی ئازار ئەفسەرێك لە شارۆچکەی زوبێری سونی نشینی سەر سنوری کوەیت بە پێوە نانی گولە بە وێنەکەی سەدامەوە گڕی راپەڕینی لە عێراق هەڵگیرساند, لە لایەکی دییەوە دەڵێن بەیانی زووی رۆژی هەینی رێکەوتی 1ی ئازاری 1991 لە گۆڕەپانی سەعد لە شاری بەسرە, سەربازێك کە لە شەڕی کوەیت بە دۆڕاوی گەڕابوەوە, لە داخی ئەو هەموو نەهامەتیەی لە شەڕ بینیبوی, گولەیەکی نا بە وێنەکەی سەدامەوە و گڕی راپەڕینی لە عێراق هەڵگیرساند, هەردوو رووداوەکە لە بەسرا و هەمان رۆژ رویاندا, پێی دەچێت شیعەکان بۆیە باسی ئەوەی زوبێر ناکەن چونکە شارێکی سونی نشینە, هەمان رۆژ شارەکانی بەسرەو میسان و کەربەلا کەوتە دەست خۆپیشاندەران, دواتر نەجەف و کەربەلا و دیوانیەو سەماوەو حیلەو کوتیشی گرتەوە, لە ماوەیەکی کەمدا تەواوی باشووری عێراق هەمووی کەوتە دەست خۆپیشاندەران, تا راپەڕین گەیشتە شارەکانی عەزیزیەو مەحمودیەی رۆخی پایتەخت, بە گشتی راپەڕین 14 پارێزگای گرتەوە بە کوردستانیشەوە.
لە رێگای سنووری ئێرانەوە هێزە شیعەکانی وەك ئەنجومەنی باڵای ئیسلامی و حیزبی دەعوە زوو هاتنە ناو عێراقەوە . بۆ رێکخستنی

راپەڕینی کوردستان

لە 4ی مانگ کە عێراق لە ژێر خێمەکەی بیابانی سەفوان تەسلیم بوو, لە بەرامەردا گڵۆپی سەوزی بۆ هەڵکرا بۆ ئەوەی راپەڕین سەرکوت بکات, قۆناغی سەرکوتکردنی راپەڕین لە باشوور دەستی پێکرد, ڕۆژی دوای سەفوان راپەڕین گەیشتە کوردستان بە دەروازەی رانیەیا, لێرەدا دەبینین هیچ دەست پێشخەریەك نەك نییە بۆ راپەڕین لە کوردستان بگرە کات لە دوای باشووری عێراق و هەڵکردنی گڵۆپی سەوزی هاوپەیمانانەوەیە بۆ سەرکوتکردنی راپەڕینی باشووری عێراق, ڕێی تێدەچێت لەوکاتەدا ئێران فشارەکان لەسەر هەندێك لە سەرکردەکان کورد توند دەکات تا بەرەیەکی دیکە بکەنەوە فشار لەسەر هاوپەیمانەکانی کەمبێتەوە, نامەو هەوڵەکانی ئەوکات ئاماژەی وایان تێدایە. ئەگەر راست بن و لە پشکنینی کاربۆنی دەرچن, لە کاتێکدا زەمینەی راپەڕین دوای ڕێکەوتنی سەفوان و دەستکراوە کردنی هێزی ئاسمانی عێراقی بۆ سەرکوتکردنی راپەڕین لاواز بوو, وەلێ کە خەڵك ئەنجامی دا, ئیتر هێزەکانی بەرەی کوردستانی دوای کەوتن, ئەگەر وەك باشووری عێراق سەرکوتبکرابایا بۆ دەستکەوتەکانی کۆڕەو, کە کراش بەڵام کۆڕەو مایەکەی هێنایەوە, نەك ئەندازیاری نابوو, بگرە وەك هەڵەبجە هەتیو و بێکەس سەری دەنایەوە, کەس نەك باسی ئەندازیاری ناکرد, بگرە بەڵگەنامەی قولابیشیان بۆ پاکانە کردن دروستە کرد.

تا ئێستا هیچ بەڵگەیەکی بڵاو کراوە نییە هیچ هێزێکی کوردی پێش ئەو مێژووە ” راپەڕینی بەسرە1-3-1991 “بانگەوازی بۆ راپەڕین کردبێت, ئەوەی هەبووە جوڵەو پەیوەندیکردن و خۆ ڕێکخستنەوە بووە, لەو بێ ئومێدییەی تێی کەوتبون وەك خۆیان وتویانە جورئەتمان نییە وەك م م بڵێین ئاش بەتاڵە.

بە بڕوای ئێوە راپەڕینێك دوای ئەم هەموو روداوە گەرم و شکستە مەزنەی سەدام هاتبێت, دەشێت ئەندازیاری هەبێت؟؟, وە ئەندازیارەکەشی بۆ خۆیان فیشەکێکیان نەتەقاندبێت؟؟ ئازیزێکیان خوێن لە لوتی نەهاتبێت؟؟؟؟؟.

هەموو کەس لە شەبەقی پێنج شەممەی ڕێکەوتی 17-1-1991ەوە دەیزانی سەدام لە شکستە, چاوەکان دوکەڵ و ئاگری فرۆکەکانی هاوپەیمانانی دەبینی, گوێیەکانیش گوێ بیستی تەقینەوەکان بوون, ئەم بیرکردنەوەیە عەقڵێکی خاریقی ناویست, تەنانەت ئەوەشی سیاسەتی نەکردبوو لە ژیانیدا بەو ئەنجامە گەیشتبوو, جاشەکانیش لەوە

تێگەیشتبوون دەبوایا خۆیان بە لایەکدا بدەن, ئاخر ئەوان راستە ئاخوڕیان لای رژێم بوو, بەڵام هەریەکەیان کلکیان بە لایەنێکەوە بەسترا بوو.

راپەڕین و دەستکەوتەکانی

راپەڕین تەنها دوو ساڵ و نیو دوای هەردوو کارەساتی هەڵەبجەو ئەنفال ئەنجامدرا, هێشتا شوێنبزر بوونی ئەنفالکراوان و کیمیابارانکردنی هەڵەبجە لە زەینی خەڵکدا مابوو, هێشتا دوکەڵی کیمیاوی و تەپ و تۆزی روخانی گوندەکان و کوشتنی خەڵك لە بەرچاوان بوو, هێشتا ترس و لەرزی فڕی دانە خوارەوەی هاووڵاتیان لە کۆپتەرەوە لە زەین و هۆشدا بوو, هاوکات دژە سەرکوتکردنی راپەڕین لە باشووری عێراق, حوسێنی زیندوو" حوسێن کامل" گولەی تانکەکەی کە نا بە حوسێنی مردووەوە, نیشانەی دەست نەپاراستن بوو, کوژرانی 5000 بەعسی لە راپەڕین بە کوشتنی 100 هەزار لە هاووڵاتیانی باشوور وەڵام درایەوە, ئەم دوو وێنە تراژیدیایە خەڵکیان هاندا کۆڕەو بکەن, لە سەرەتادا هێزەکانی بەرەی کوردستانی رێگری توندیان لە خەڵك کرد شار بەجێ بهێڵن, ئێمە تا بەرە بەیان بە ئۆتۆمۆبیلی پڕ لە ژن و منداڵی جل وبەرگ رەشەوە, هەموو لە پرسەی شەهیدو ئەنفالدا بووین, رێگایان نەدا لە شار دەرچینە دەرەوە, وەلێ کە گولەی تۆپەکان گەیشتە دەوروبەری هەولێرو رێگرکەران هەڵاتن, ئیتر وەك روبار جەماوەر رێگای خۆی کردەوە, لێرەشدا خوێنی ئەو خەڵکەی لەو رۆژەدا بووونە قوربانی لە ئەستۆی ئەوانە, خەڵك بە بەجێ هێشتنی ماڵ و شار, ئەو داستانەیان خولقاند کە لە مێژوودا ناوی نرا کۆڕەو, دوای تەنها چوار رۆژ , داستانی برسی و سەرما بردووەکان چووە سەر مێزی نەتەوە یەکگرتووەکان, 5ی ئەپرێل بڕیارێکی هەشت خاڵی بەناوی بڕیاری 688 لە لایەن ئەنجومەنی ئاسایشەوە دەرچوو بۆ پاراستنی خەڵکی سڤیل, بەمەش کۆڕەو بووە هۆکاری گۆڕانکاری بۆ یەکەمجار لە مێژووی گەلی کورددا, هەڵەبجە و ئەنفال لە کاتی خۆیدا نەیانتوانی کاریگەری دابنێن, بەڵام کۆڕەو کە روحی هەڵەبجەو ئەنفال و کاردانەوەی ئەو دوو تراژیدیایە بوو, جیهانی هێنایە دەنگ, لێرەدا دەبینین تراژیدیا رایگشتی و لەناو خۆشدا نەرمە هێزی ناوخۆیی دروست کرد.

راپەڕین ئەنجامی نەبوو, وەلێ شکستی راپەڕین بووە سەرکەوتن, دوو هۆکاری دواتر هاتنە پێشەوە شەڕی کۆڕێ و بە رادەی کەمتر ئەزمڕ و راپەڕینەکانی مانگی تەموزی هەمان ساڵی ناو شارەکان, وە سەرکەوتنەکانی پێشمەرگە لە سەرقەڵاو گەرمیان, هەموو

سەرکەوتنەکانی کۆڕەویان جێگیرترو بەرفراوانتر کرد.
کەواتە ئەگەر لە راستیدا هەر ئێمەی جەماوەر ئەندازیاری راپەڕین بوبێتین, ئەوا بێشك ئەندازیاری کۆڕەوی ملیۆنی و راپەڕینی تەموزی ناو شارەکان بووین, ئەم واقعەی دروست بووە بەری رەنج و تێکۆشای هەموومانە.
ئەوەی رەخنەی هەیە, بە بەڵگەنامە وەڵام بداتەوە, بەڵگەنامە بە وتەی شەفەوی نابێت, پێویستی بە بەڵگەی نووسراو لێکۆڵینەوەو ساغکردنەوەو پشکنینی کاربۆنی هەیە.

لە یادی سی ساڵەی کۆڕەوی خەڵکی کوردستاندا.. نووسینی: ستیڤان شەمزینی

کۆڕەو ئەو کارەساتە گەورەیەی مفەوەزات نابووتی کرد

سی ساڵ بەر لە هەنووکە و لە رۆژێکی وەک ئەمڕۆدا، جەماوەری باشووری کوردستان وەک پرۆتستۆیەک دژی دووبارە گەڕانەوەی کوردستان بۆ ژێر سایەی سیستمی بەعس و فەرمانڕەوایی سەدام حسێن، بە تێکڕا کۆچڕەوێکیان مێژوویی یان بۆ سنوورەکانی ئێران و تورکیا دەستپێکرد.، تراژیدیاکانی ناو ئەم داستانە غەمگینە هیچی کەمتر نەبوو لە داستانی سووتاندنی رۆما لەلایەن نیرۆنەوە. بۆ خودی خۆم ئەم رووداوە دووجار تراژیدیا بوو، بەوەی لە مەرزی تەوێڵەی سەر سنووری ئێران، ئۆتۆمبیلەکەمان تووشی وەرگەڕان بووەوە، لە ئەنجامیشدا خوشکێکم لە تەمەنی 21 ساڵیدا ژیانی لە دەستدا، کە ناچاربووین تەرمەکەی لە شاری “پاوە”ی هەورامانی رۆژهەڵاتی کوردستان ئەسپەردە بکەین، هەر لە ئانی ئەم تراژیدیایەدا سەرانی حزبەکانی کوردایەتی و نوێنەرانی بەرەی کوردستانی ئەوکات، وەفد لە دوای وەفد دەرگای بەغدادیان دەکوتا، ئاهەنگی ماچ و موچی سەرکردەکانی کورد لەگەڵ سەدام هێندەی تر برینەکەی قوڵتر کردەوە. تەنانەت وەک “ئەمجەد شاکەلی” لە کتێبی “ئەوەی نا بێ بگووترێ دەبێت بگووترێ” ئەوەمان بۆ دەگێڕێتەوە چۆن لە کاتی سەرکەوتن بەسەر قادرمەکانی کۆشکی کۆماریی

و بە گەیشتن بە دیداری گەورە دیکتاتۆر "سەدام" شەڕە شان و پێشبڕکێ دروستبووە لە نێوان رەسوڵ مامەند و نەوشیرواندا.

بە کورتی پارتی و یەکێتی و کۆی حزبەکانی بەرەی کوردستانی ئەو کات، دەستکەوتە سیاسییەکانی کۆڕەویان بچووک کردەوە بە ئەنجامدانی وتووێژ لەو کۆنێکستەدا کە هەموو دنیا چاوی سۆز و عەقڵیشی چوو بووە سەر کورد، ئەمەش هەڵەیەک نەبوو سەرانی بەرەی کوردستانی بەشێوەیەکی عەفەویی بیکەن، بەڵکو چارەسەر نەبوونی کێشەی کورد کەسابەتێکی پڕ پیت و بەرەکەت بووە بۆیان، چونکە هیچ بەرنامەیەکیان نییە بۆ دوایی کۆتایی چارەسەربوونی کێشەی کورد، بۆیە هەمیشە کێشەکان بە هەڵواسراویی دەهێڵنەوە. بە کورتی من پێش دوانزە ساڵ وتارێکی پوختم لە بیرەوەریی 18 ساڵەی کۆڕەودا بڵاوکردەوە بە ناونیشانی "کۆڕەو ئەو کارەساتە گەورەیەی مفەوەزات نابووتی کرد". بۆیە لێرەدا و لە یادی سی ساڵەی ئەو تراژیدیا مرۆییەی کورددا دووبارە هەمان بابەت پێشکەش دەکەمەوە. ..

کۆڕەوی زیاتر لە دوو ملیۆن و نیو کەس لە هاووڵاتیانی باشووری کوردستان لە بەهاری ساڵی 1991 کە زۆرینەی دانیشتووانی ئەو کاتەی باشووری پێکدەهێنا، رووەو تاریکیی سنوورەکان و چارەنووسێکی نەزانراو، یەکێک لە دەگمەن و ناوازەترین رووداوی سیاسییە لە مێژووی کۆن و نوێی کوردستاندا. بەو هۆیەی خەڵکی کوردستان بە تێکڕا و بە جیاوازیی دیتن و ئایدیا و چین و رەگەزەوە بە کۆدەنگیی لە ریفراندەمەکی تراژیدییدا بۆ هەمیشە دەسەڵاتی داگیرکەری عەرەبی عێراقییان رەتکردەوە. ئاخر ئەوە رۆژە ئەو جەماوەرەی ئێستا فڕێدراوەتە پەڕاوێزەوە، بەئەوەی بزانێت بە کوێ مل دەنێت و چارەنووس بە کوێی دەگەیەنێت، ملی رێگەی کۆچێکی گرتبووە بەر کە تەنانەت ژیانی تاراوگە و دەربەدەریی و تاریکیی هەموو ئاسۆکانی پێ باشتربوو لە مانەوەی لە ژێر سایەی دەسەڵاتێکی سەرکوتگەر و دڕندەی وەک ریژێمی بەعسدا.

لەم بارەوە نووسەری نێودار "دەیڤید ماکداول" لە کتێبەکەیدا "مێژووی هاوچەرخی کورد" دەنووسێت "ترسی گشتیی سەرانسەری کوردستانی گرتەوە. زیاتر لە یەک میلۆن و نیو کورد ماڵ و ژیانی خۆیان بەجێهێشت و بە ترسەوە بە دوای جێگایەکی ئەمیندا روویان لە ئێران و تورکیا کرد. هەموو ئەو رێگاو کوێرە رێگایانەی بەرەو سنوورەکان دەچوون لە ماوەیەکی کەمدا بەهۆی ئاپۆرەی خەڵکەوە گیران. لەسەر رێگای تورکیا رۆژنامەنووسێک وتی: بەچاوی خۆی نزیکەی

پێنج سەد کەسی دیوە بەو بۆمبا فۆسفۆرییانەی هەلیکۆپتەرەکان هەیاندەشت کوژراون". لەلای خۆیەوە کوردناس و نووسەری کتێبی "ئاغا و شێخ و دەوڵەت" مارتن ڤان بۆرنیسن ژمارەی ئەو کوردانەی لەسەرەتای مانگی نیسانی 1991 شوێنی خۆیان بەرەو سنوورەکانی ئێران وتورکیا جێهێشتبوو بە زیاتر لە دوو میلیۆن هاووڵاتی کوردی پیاو و ژن تۆمار دەکات. گرنگیی ئەو کۆچڕەوە میللیی و نەتەوەییەی زیاتر لە دوو میلیۆن و نیو کوردی باشووری وڵات، هەر ئەوە نەبوو، جەماوەر نایەوێت جارێکی دیکە لە ژێر فەرمانڕەوایی حکومەتی بەعسییەکاندا یەک تاکە هەناسەش بدات، نەخێر ئەو رووداوە سەرنج و سۆزی دنیاشی لەگەڵ خۆیدا بەلای دۆزی کورددا راکێشا.

هەر کاریگەریی و کارتێکردنی ئەو رووداوە تراژیدییە بوو، تەنانەت "جۆرج بوش"ی وەها لێکرد بە پەلە "جێیمس بیکەر"ی وەزیری دەرەوەی وڵاتەکەی بنێرێتە ئۆردوگای ئاوارە کوردەکان، بیکەر لە سەروەختی گەڕانەوەیدا بە زمانێکی غەمگین وتی "ئەوەی من بە چاوی خۆم بینیم زۆر لەوە زیاترە باوەڕی پێبکرێت". میدیا بیانییەکان وێنای ئەم کۆچڕەوەیان وەک رووداوێکی دەگمەنی سەدەی بیستەم گواستەوە، ئەو وێنانەی لە رێی تەلەفزیۆنەکانەوە گەیشتنە چاوی هاووڵاتیانی جیهان بە ئەندازەیەک بوو لەوەتی کورد هەبووە و هەیە، هەرگیز ئەوەندە چاوی میدیا و زوومی کامێرای دەستگا و ئاژانسەکانی هەواڵی لەسەر نەبووە، تەنانەت ئەنفال و هەڵەبجە کە بە بەڕوای من لەکۆڕەو تراژیدیتر و وروژێنەرتربوون نەیانتوانی بەو ئەندازەیە سۆزی دنیا بەلای خۆیاندا رابکێشن، راستە بە ژێر لێوەکردنی ئەنفال و هەڵەبجە پەیوەندیی بە بەرژەوەندیی زلهێزەکانەوە هەبوو، بەڵام کۆڕەو، بووە دیاردەیەک ئیدارەی ئەوکاتی ئەمەریکا تووشی شەرمەزارییەکی گەورە کرد، بەوەی جڵەویان بە ریژێمی سەدام و هێزە ئاسمانییەکانی بەعس شل کرد، هەتاوەکوو سەرکووتی راپەڕینی گەلانی ئێراق بکات.

وەختە بڵێم ئەم واقیعەی لە دوای ساڵی 1991ەوە لە باشووری کوردستان دروستبووە قەرداری کۆڕەوە، کۆڕەویش قەرداری چاوی کامێرای میدیاکانە. تەنانەت ژەنەراڵ "بیکیلی" فەرماندەی ئەو کاتەی هێزەکانی هاوپەیمان، لە یەکێک لە کەمپەکانی ئاوارە کوردەکان، لە بەردەم حاشاماتێکی زۆری کوردەکاندا وتی "شتێک ئەمەی هێناوەتە ئێرە کامێرا بوو، لەبەرئەوە هەوڵبدەن دۆزەکەتان باشتر بناسێنن". هەر ئەو رووداوە بوو لەسەر دەستپێشخەریی فەڕەنسا و خودی فرانسوا میترانی سەرۆکی ئەودەمی فەڕەنسا، وای لە ئەنجوومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتیی کرد لە رۆژی 4-4-1991 کۆببێتەوە، تاوەکوو

بڕیاری 688 دەربکەن، کە بووە قەڵغانی پاراستنی کورد هەتا ساتەوەختی رووخانی بتەکەی سەدام لە ساحەی فیردەوسی بەغداد لە بەهاری 2003. هەتا ئێرە هەموومان دەزانین کۆڕەوی میلۆنیی کورد دۆزی نەتەوەیی کوردی لە دۆزێکی لۆکاڵیی و ناوخۆیی وڵا تێکەوە کردە دۆزێکی نێونەتەوەیی کە زلهێزەکانی دنیا دەخالەتی تێدا بکەن.
هەتا ئێرە بۆ هەر کوردێک ئاشکرایە کۆچڕەوی ملیۆنیی خەڵکی کورد ئەگەر ژیرانەتر لەوەی کرا مامەڵەی لە تەکدا بکرایە ئەوە خەباتی رزگاریخوازیی گەلی کوردستانی دەگەیاندە وێستگەی دەوڵەتی سەربەخۆ و دانپێدانراو لەلایەن تەواوی ک□م□□□ی نێودەوڵەتییەوە، چوونکە هەموو ئاماژەکان بۆ ئەوە دەچوون ئیدی کاتی ئەوە هاتووە کوردەکانیش لە رێی دەوڵەتێکی نەتەوەیی خۆیانەوە گرەنتی مافەکانیان بکرێت، کۆڕەو ئەگەرچی رووداوێکی زۆر تاریک و رەشە لە مێژووی گەلی کوردستاندا، بەڵام ئەگەر هەڵەی سیاسی□کان و هەڵپەی مفەوەزات لێی گەڕابا و باشووری بە مارە بەجاش لە عێراقی "کۆماری ترس" و سەرکوت و گۆڕی بە کۆمەڵ مارە نەکردایەتەوە ئەوە لە مێژەوە بوو لانیکەم ئەم پارچەیەی کوردستان وەک دەوڵەتێکی سەربەخۆی قانوونی جێگەی خۆی دەکردەوە.

هاوڕێ و خزمی نێزیکم "ناسر حەفید" کە لە سەرەتای هەشتاکانی سەدەی رابردووی□و□ لە سوێد دەژی و یەکێکە لە نووسەر و چالاکەکانی بواری سیاسەت، بۆی گێڕامەوە: لە کاتی کیمیابارانکردنی هەڵەبجە و ئەنفال، زۆر مانگرتن و خۆپیشاندانمان لە ستۆکهو□□م سازدا، دەمانوویست سۆزی سوێدییەکان بەلای ئەو تراژیدیا م□ر□ییەی لە باشووری کوردستاندا روویدەدا رابکێشین. بەڵام هیچ سوودێکی نەبوو، یەکێک لەو پەرلەمانتارە سوێدییە چەپانەی ببووە هاوڕێم پێیووتم: سەردەمانێک هەموو دنیا بە ڤێتنامەوە خەریکبوو، دواجار ڤێتنام ئازاد بوو، رۆژێکیش دێت خۆری ئازادیی ئێوە هەڵبێت و هەموو دنیا بە ئێوەشەوە خەریک بێت!!، بۆ من ئەو قسەیە لە دوای ئەنفالی ساڵی 1988 قابیلی هەرسکردن و بڕواکردن نەبوو. بەڵام لە دوای راپەڕین و لە سەروەختی کۆڕەودا ئەو پێشبینییەم بەچاوی خۆم بینی، بینیم پیرەژنێکی زۆر لاواز بە سندوقێکەوە کۆمەکی بۆ کورد کۆدەکردەوە، منیش لێی چوومە پێشەوە و وتم منیش کوردم.

لە وەڵامدا پیرەژنەکە وتی: من هەقی تۆم چییە؟!، من یەکەم کەس بووم کۆمەکم بۆ ڤێتنامییەکان کۆکردەوە ئێستاش هەر یەکەم کەسم کۆمەک بۆ ئاوارە کوردەکان کۆدەکەمەوە!. ئەوەبوو پەرلەمانتارەکە پێیوتم: ئەها کاتی خۆی پێمووتی، ئەوە ئەمڕۆش خۆری ئێوە لە

هەڵهاتندایە و دنیا بە ئەوەوە خەریکە، تاوەکوو بتانکەنە حکومەت. بەڵام دوای پرسەی دانوستان و چوونی وەفدی بەرەی کوردستانیی ئەوکاتە، بە سەرکایەتی "مام جەلال" و یاوەرەتی "رەسوڵ مەمەند و سامی عەبدولڕەحمان و نێچیرڤان بارزانی" ئەو ئەندام پەرلەمانەی سوێد بە سەرسامییەوە وتی: نەتانتوانی کەڵک لەو هەلە وەرگرن، لەوە زیاتریش ئێمەتان تووشی شۆک و شەرمەزاریی کرد.

مەبەستمە بڵێم لەو سەروەختەدا کە هێشتا سەدان هەزار کەس لە کامپی ئاوارەکاندا بوون، سەدان بنەماڵە لە پرسەی ماتەمینی لە دەستدانی کەسوکاریاندا بوون، بەڕیاری پەلەپێوزکەی رووکردنە بەغدا و دەستپێکردنەوەی خولە دۆڕاوەکانی دانوستان، هیچ لۆژێکیک و هیچ مەراڵێک و هیچ عەقڵانییەتێکی سیاسیی پشتگیریی لە نەدەکرد. کریس کۆچەرای رۆژنامەنووس و کوردناسی فەڕەنسیی بە سەرسووڕمانەوە لە بارەی ئەم هەڵوێستەی سەرانی بەرەی کوردستانییەوە دەنووسێت "لە رەوشێکدا کە بەشێوەیەکی خێرا رای گشتیی دنیا لە زەمینەی پشتیوانیی و یارمەتی بەسوودی کوردەکان بەرەو فراوانبوون دەچوو، ئەوان ئەم کاتەیان بۆ دانوستانی نوێ لەگەڵ سەدام حسێن هەڵبژارد، لەگەڵ ئەمەشدا، حکومەتەکانی رۆژئاوا لە ژێر فشاری رای گشتیی بۆ یەکەمین جار چەند بڕیارێکیان بۆ مەبەستی پاراستنی کوردەکان پەسەندکرد، بۆ ئەم کارەش هەزاران سەربازی کارامەیان بۆ وەڵامدانەوەی پێشێلکاریی هێزی هەوایی عێراق ئامادە کرد کە رێگایان نەدەدا هیچ گومانێک لە بەرامبەر پاراستنی هەوایی ناوچەکانی کوردستان پەیدا بێت. رابەرانی کورد لە هەلومەرجێکی سەرسامدا دەستیانکرد بە گفتوگۆ، لە کاتێکدا هەزاران کورد لە سەرما و بەفردا گیانیان سپارد، جەلال تاڵەبانی و سێ کەسی دیکە لە رابەرانی کورد لە تەلەفزیۆن بینران و سەدامیان لە ئامێز گرت و ماچیان کرد، (ئەمە گوناهێکی گەورەیە، هەنگاوێکە بۆ خۆکوژیی)، ئەم وتەیە لەلایەن نوێنەرێکی پارتی کۆمۆنیستی عێراق لە پاریس بەیانکرا".

بەم جۆرە سەرکردایەتی بزووتنەوەی کوردیی لەو هەلومەرجە نوێیە نەیتوانی کەڵکێکی ئەوتۆ وەربگرێت، بەڵکو دیسان رێگە تەقلیدییەکانی خۆی گرتەوە بەر کە بریتیبوو لە یاریی هەمیشە کورد تیا دۆڕاوی دانوستان دەگەڵ بەغداد. تەنانەت سەرکردەکانی کورد بە گوێدانە ئەو هاوسۆزیی و هاوپشتیوانییە جیهانییەی لەو وەختەدا لە کورد دەکرا و داوای گرەنتی زیاتر دەکرا بۆ پاراستنی مافی هاووڵاتیانی کورد، پشتیان کردە واقیع، روویان لە کۆمەڵگای

نێودەوڵەتیی وەرگێڕا و قیبلەنمای خۆیان ئاڕاستەی بەغدادی پایتەختی وردوخاشکردنی خەونی کورد و پلانە جەهەنەمییەکانی لەناوبردن و گەلکوژیی کورد کردەوە. تەنانەت "نەوشیروان مستەفا" ساڵی رابردوو لەڕێی ئەو زنجیرە وتارەی لەڕۆژنامەی "ڕۆژنامە" بڵاویکردەوە لەمەڕ مفەوەزاتی ساڵی 1991، باس لەوە دەکات وەختێک بە مام جەلال وترا، پێویستە لەگەڵ سەدام وریابین و پێویستمان بە گرەنتی نێونەتەوایەتی هەیە، ئەو لە وەڵامدا وتوویەتی "ئەمە گرەنتی نێودەوڵەتییمان ناوێت، سەدام خۆی گرەنتییە". ئەگەر لەم وتەزایە کەمێک وردبینەوە و لیکۆڵینەوەیەکی تاقیگەیی بۆ بکەین، دیسان راستیی ئەو بزووتنەوە ناسیۆنالیستییە کوردییە فیدراڵیخوازەمان بۆ دەردەکەوێ هەمیشە چاوی لە بەغداد بووە و لەبری بنیاتنانەوەی کوردستانێکی سەربەخۆ و هەنگاوی دەوڵەت، خەونی بە برابەشیی و بەشدارییکردنی حکومەتەوە بینیوە لە بەغداد، هەر ئەم فاکتە ساکارە نیشانمان دەدات بزووتنەوەی ناسیۆنالیستی فیدراڵیخواز هەمیشە هەموو هەلەکانی دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردیی دەکاتە قوربانیی گفتوگۆ لەگەڵ بەغداد، تەنانەت دەوڵەتی کوردستان ناگەڕێتەوە بەو بڕە مافە کرچ و کاڵەی بەغداد بە منەتەوە پێیدەدات.

جەلال تاڵەبانی و کۆی سەرانی بەرەی کوردستانی چەندان ئەزموونی تریان لە بواری دانوستان لەگەڵ سەدام و حکومەتە یەک لە دوای یەکەکانی عێراق هەبوو، سەرئەنجامی هەموو مفەوەزاتەکانیان بینیبوو، کە جگە لە هەڵگیرساندنەوەی خولێکی تری جەنگ و شەڕی نابەرابەر شتێکی تر نەبووە. تەنانەت دوای چوونی مام جەلال و شاندەکەی هاوڕێی، لە لێدوانێکیدا، مام جەلال دووپاتی دەکاتەوە بڕوای بە مفەوەزات و گرتنەبەری رێگەی بەغدا نەبووە، بەڵام ترسی لە دروستبوونی ئەرمینیایەکی تر لە تاراوگە وەهای لە سەرکردەکانی بەرەی کوردستانی کرد، بگەنە بڕیاری دانوستان، ئەو دەڵێت "من دژی گفتوگۆکردن بووم، بەڵام ئەمە ناتوانین تەنیا وەکوو پارتێکی سیاسیی کار بکەین، ئەمە سێ ملیۆن ئاوارەمان هەیە کە دەبێت بیر لە چارەنووسیان بکەینەوە، ئەمە دەمانەوێت ئاوارەکان بگەڕێنەوە ماڵی خۆیان و ماڵەکانیان دروستبکەنەوە". لە باری واقیعیشەوە مفەوەزات نەیتوانی هیچ بۆ کورد بەدەستبهێنێت جگە لە گەڕانەوەی ئاوارەکان بۆ شار و شارۆچکەکان، بەڵام لە روویەکی ترەوە زیانێکی گەورەی لە دۆزی کورد دا و گەورەیی و شکۆی کۆڕەوی کەم کردەوە، هەرئەمە وایکرد هاوسۆزیی هاووڵاتیانی دنیا کەم بێتەوە و بەم هۆیەشەوە حکومەتەکانی رۆژئاوا رزگاریان بوو لە فشاری ئەو رای گشتییەی

لەسەریان بوو بە هاریکاریی و پاڵپشتیکردنی مرۆیی و سیاسیی گەلی کورد.

کارەساتەکە ئەوە بوو شاندی کوردیی لە بەغداد هیچ شتێکی سەوز نەکرد و وەک هەموو جارەکانی تر بەدەستی بەتاڵ گەڕانەوە، بەڵکو بە خولێکی تر سەددام حسەین و رژێمەکەی وەها لێبکەن هەندێک ماف بە کورد بەڕەوا ببینن و دانی پێدابنێن. هەروەکوو "نادر ئینتیسار" نووسیوەتی "وەفدی کورد بە گفتوگۆکردن بە سەرکایەتی تاڵەبانی هیچ ڕێککەوتنێکی لەگەڵ حکومەتی عێراقدا ئیمزا نەکرد، بەڵام خولێکی دیکەی گفتوگۆی عێراق و کورد لە حوزەیرانی ساڵی 1991دا دەستپێکردەوە". کەوابوو دانوستانی ساڵی 1991 نەک هەر هیچی بە کورد و خەباتە نەپساوەکەی لە پێناوی سەربەخۆییدا نەبەخشی، بەڵکو بووە یەکێک لە گرنگترین فاکتەرەکانی نابووتکردنی کەیسەکەو و کەمکردنەوەی راددەی هاوکاریی و پاڵپشتیی جیهانیی بۆ کورد. چوونکە کورد لە ڕێی مفاوەزاتەوە پەیامی ئەوەی بە جیهان گەیاند: پێویستیی بە هاوکاریی کەس نییە و دەتوانێت لە ڕێی مێزی گفتوگۆوە قەناعەت بە حکومەتی بەغداد بهێنێت و دۆزی نەتەوایەتیی خۆی لەگەڵ ئەو بگەیەنێتە خاڵی چارەسەرکردن. لە کاتێکدا ئەم هەوڵانە، کەوتبوونە دوای ڕووداوەکانی هەڵەبجە و ئەنفال و قەلاچۆکردنی کورد و خاپوورکردنی گوند و ئاواییەکانی کوردستان، کەوتبوونە دوای هەموو ئەو نەهامەتییانەی کورد کە لە سەدەی بیستەمدا لەلایەن حکومەتی عێراقەوە بەسەریدا هێنرابوو.

لەگەڵ ئەوەدا هێشتاش سەرکردەکانی کورد لە بری بەکارهێنانی کارتی کۆچڕەوی ملیۆنیی خەڵکی کوردستان بۆ دروستکردنی دەوڵەت، کەچی بە پێچەوانەوە کردیانە هۆ و بەهانەیەک بۆ رووکردنەوە بەغداد و درێژەدان بە مانەوەی خاکی باشووری کوردستان لە چوارچێوەی دەوڵەتی بەزۆر داسەپاوی عێراقدا. هەروەک "م.شەرزاد حەسەن" لە وتارێکیدا دەنووسێت "لەوەتەی هەیە پەیوەندیی نێوان کورد لەگەڵ عەرەب و فارس و تورک، پەیوەندییەک بووە کە سنوورەکانی نێوانمان سنووری مەرگ و خوێن بووە، گەورەترین درۆ ئەوە بووە ئێمە لەگەڵ ئەواندا براین، برایەتیی بەیارێک نییە لەناو ئەو مێژووە درێژەدا بوونی هەبووبێ، مێژوویەک کە جگە لە زمانی شمشێر و باڕووت هیچی دیکەی نەزانیوە. مێژوویەک کە حوکمێکی کۆیلەگایی بەوان بەخشیوە و بەتەنە حوکمێکی پیرۆز و خواهانە، ئەوانە هەمیشە ڕێی ئاغا و بەگلەر و ئێمەش ڕێی مسکێن و پاڵە و سەپانیمان بینیوە، ئەوان سەردار و ئێمە کۆیلە، ئەوان دەسەڵاتدار و ئێمەش ژێردەستە، ئەوان پتر لە هەزار ساڵە بە

کولتوورێکی خوێناویی خۆیانەوە سواری کولتووری ئێمە بوون و چیمان هەبوو لێیان سەندین، بە زەبری شمشێر و باج و خەراج مێژوویەکی زۆری خۆیان کرد بە مێژووی زاڵ بەسەر ئێمەدا”.

بە کورتی لەوەتی سەدەی بیستەم هاتووە و کوردستان بەسەر چوار دەوڵەتی کۆنەپەرستی ناوچەکەدا دابەشکراوە، کورد هەر گیرۆدەی ستەمی میللی و نەتەوەیی نەبووە، بەڵکو لەهەمان کاتدا گیرۆدەی ئەو ئاوەزە سیاسییە کورتبین و ناواقیعییەش بووە، هەموو کات بە زمانێکی نەرمونیانەوە دروشمی برایەتی درۆزانەی نەتەوەی چەوساوە و ژێردەستی کوردی لەگەڵ نەتەوەی سەردەست و دەسەڵاتداری داگیرکەری کوردستان هەڵکردووە، ئاخر برایەتیی لە درۆیەکی شاخدار بەولاوە چیتر، ئەگەر خۆمان بەبرای ئەوانە بزانین ئەنفالیان کردووین و بستێکی خاکی عێراق نەماوە جەستەی مرۆڤێکی ئێمەیان تێدا نەشاردبێتەوە؟. هەر کاتێک جوولەکەکان خۆیان بە برای نازیست و ئەڵمانە توندڕەوەکان زانی، هەر کاتێک ئەرمەنەکان بوونە برای گیانی بە گیانی عوسمانلی و تورکەکان، هەر کاتێک فەلەستینییەکان بوونە بە برای یەهوودییەکانی ئۆرشەلیم، ئەوکات کوردیش دەتوانێ و مافی خۆیەتی دروشمی برایەتی لەگەڵ نەتەوە سەردەستەکان هەڵبکات و گوێی دنیای پێ کەڕ بکات.

ئاخر هەر ئەم کولتووری خۆ بە کەمزانین و خۆ بچووککردنەوەیە بووە، ئەمەی وەها لێکردووە هەر بە داگیرکراویی و ستەملێکراویی بمێنینەوە. نابووتکردنی کۆڕەو بە ئەنجامدانی مفەوەزات یەکێکە لەو دەیان هەڵە و هەنگاوە سیاسییە کوێرانەیەی هەمیشە هەلە زێڕینەکانی لە کیس کورد داوە. بەڵام ئیتر سیاسەت وایە بچووکترین هەڵە گەورەترین هەڵدێری لە پشتەوەیە، بچووکترین زرنگیی گەورەترین سەرکەوتنی بەدەمەوەیە، وەلێ بەداخەوە کورد بە چەشنی پەندێکی پێشینانی لێ بەسەرهاتووە کە دەڵێت “لە شوێنێک عەرد هەیە و ئاو نییە، لە شوێنێکی دیکە ئاو هەیە و عەرد نییە”. مێژووی ئێمەش هەروا بووە یان ئەوەتا سەرکردەی زرنگ و نەتەوەییمان هەبووە و واقیع و دنیا لە دژی بوون، یان دنیا لەگەڵمان بووە و واقیع شانسی پێداوین، سەرکردەی باشمان نەبووە، سەرکردەیەک وەک گاندی بێت یان هیچ نەبێت بیسمارک بخاتەوە بیرمان. لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا نابووتکردنی کۆچڕەوی میلیۆنیی کورد لە بەهاری 1991، ئەگەر تاوانێکیش نەبێت بە سەرانی بەرەی کوردستانی، ئەوە بە ئاسانیی دەتوانین بڵێت گەورەترین هەڵەی مێژوویی بوو بە درێژایی تەمەنی خەباتی گەلی کوردستان لە سەراپای سەدەی بیستەمدا.

تێبینی: ئەم وتارە لە ژمارە "619"ی رۆژنامەی "کوردستان راپۆرت" لە رۆژی 2009-4-19 بڵاوبۆتەوە.

ئابوری نیشتمانی یان بودجەی عێراق.. بەشی یەکەم.. سامانی وەستا بەکر

بەپێچەوانەی هەموو ئەوانەی کە پێیان وایە واباشترە ڕێکەوتن لەگەڵ ناوەند بکرێ و بەشە بودجەی هەرێمی کوردستان لە "باغی داد" بەغاوە بێت و لە بەرامبەرا هەرێم ئەو بەشە نەوتەی لێ داوائەکرێ ڕادەستی کۆمپانیای سۆمۆی ئێراقی بکات، بەندە پێچەوانەکەیم بەگونجاوتر ئەبینم و پێموایە نەئەبوو هەرێم هەر لەسەرەتاوە دەست بە نەوت دەرهێنان بەرێ لەکاتێکا دراسەی بابەتەکە نەکرابوو نەیانئەزانی بەرەو کام تونێل ئەچن، بەڵام ئێستا کار لەکار ترازاوە، گونجاوترە کە هەرێم پشت بەخۆی ببەستێ، کۆمپانیا حیزبییەکان دەماودەست هەڵوەشێنەوە و کۆی داهاتی ناوخۆ بچێتە گیرفانی حکومەتەوە نەک حیزب، وە هیچ بڕە پارەیەک لە ناوەند وەرنەگرێ، کورد دەمێکە ووتوویەتی "گۆشت لاڕانی خۆت بخۆ لەمنەتی قەساب باشترە"، بۆ ئەم بابەتە زۆر گرنگە سەرەتا چاوێکی خێرا بە دروست بوونی ئێراق و پێکهاتەکانیا بخشێنین.

هەر لەسەرەتای دروست بوونییەوە ئێراق بەزۆر پێکەوە لکێنراوە لە هەرسێ ویلایەتی بەغا و بەسرە و موسڵ.
هیچ یەکێک لە پێکهاتەکانی عێراق ئینتمایان بۆ خودی عێراق نیە ، ئینتماکان زیاتر بۆ مەزهەب و ئیتنیک و نەتەوەو خاک و شوێن و وڵاتی جیاوازە لە دەرەوەی ئێراق، بەڵام لەژێرناوی ئێراقا هەمووی ئەیەوێ ئەوەیتر بچەوسێنێتەوە و تۆڵەی کۆنە کین و دووبەرەکی لە مێژینەی خۆی بەناوی ئێراقپارێزییەوە بکاتەوە.

سوننە:
سەرەتا سوننەکان بەهاوکاری ئنگلیز، لەهەوڵی دروستکردنی ئێراقێکا بوون کە سونەگەر و عەرەبی بێت تا ڕوخانی پاشایەتی لە ١٤ی تەموزی

١٩٥٨، لەهەوڵی دروستکردنی وڵاتێکا بوون کە جۆرێک لە مەدەنیەتی پێوەدیاربوو.
پاشان لە ساڵی١٩٦٣وە تا ساڵی ٢٠٠٣ بەسیاسەتی ئاگرو ئاسن وڵاتیان بردووە بەڕێوەو تەنانەت سەریان لە ئەنفال و کیمیابارانیش نەکردە تەوانە.
لەبەر ئەوەی کە زۆربەی کورد سوننەن بۆیە ئەمان تەنها شەڕی کوردبوونیان لەگەڵە ئەکردی نەیان ئەتوانی لەژێر هیچ ناو و پاساوێکی ئاینیا کورد بچەوسێننەوانە، هەر لەبەر ئەوەش بوو راگوازتنی کورد لەسەر خاکی خۆی لای ئەوان لەژێر ناوی "ئەنفال"ل کراو هەرواش ناسرا بەڵام ناوە نهێنیەکەی نێو دەی سوننەکان "التعریب" بە عەرەب کردنی ناوچە کوردییەکان بوو لەڕێی هاوردەکردنی عەرەبە دەوار نشین و توندڕەوکانەوە، بەڵام ئەو نهێنییەی دەی سوننەکان لای کورد ئاشکرابوو.
هەر ئەم سیاسەتەی سوننەکان بوو کە بەتەواوەتی کورد و شیعەیان لەخۆیان دوورخستەوە و کارێکیان کرد کە تاکی شیعە و کورد بەتایبەتی هیچ وەلا و ئینتمایەکی بۆ ئەو شوێنە نەمێنێ کە ناوی ئێراقە.

شیعە:
شیعەکان بەهاوکاری ئێران لەدوای ڕووخانی ویلایەتی سوننەکان لەساڵی ٢٠٠٣وە لەهەوڵی ئێراقێکی مەرجەعگەرایی شیعە مەزهەب دروستکردنان.
لەساڵی ٢٠٠٣ ئەمەریکییەکان هەر ئێراقە کۆنەکەیان بەناوی ئێراقێکی نوێ بە هەمووان دروستکردەوە کەلە ڕاستیا هەر هەمان ناو و ناوەرۆکی هەیە، کە ئەمە باشترین هەلێک بوو بۆ شیعەکان کە بۆ جاری یەکەم ببن بەخودان و دەسەڵاتداری یەکەمی ئێراق و چێژی خاوەنداریەتی و دەسەڵات بکەن.
لەبری ئەوەی شیعەکان بەدەرس وەرگرتن لە چەوسانەوەی ڕژێمەکانی پێشوو هەوڵی دروستکردنی وڵاتێکی خۆشگوزەران بۆ هەمووان بەن، بەڵام بەپێچەوانەوە بە گۆی کۆنە کینە و تۆڵەکردنەوە ڕوویان لە دەسەڵات کرد و وڵاتیان ڕادەستی ئێران کرد، نەیاری دێرین و بکوژی ڕۆڵەی گەلانی ئێراق لە جەنگی هەشت ساڵەی ئێراق/ ئێران، کە ئەمەش باشترین بەڵگەیە کە زۆرینەی هەرە زۆری ئێراق کە شیعەن هیچ ئینتمایەکیان بۆ ئێراق نیە، بەڵکو ئەوەنە ئێراقیان پێویستە تا لەخزمەتی مەزهەبا بێت.
بەهۆی هەبوونی دەستورەکەوە کە کورد خۆی دەستی لە نوسینەکەیا هەیە ماف بەهەر عێراقییەک ئەیا لەهەر شوێن و ناوچەیەکی ئەو وڵاتەیا نیشتەجێ بێت، بۆیە شیعەکان سودێکی زۆر لەو بڕگە دەستورییە

وەرەگرن، ئەمان ڕوو لەهەر شوێنێکی کورد نشین بکەن بۆ "التعرتب" بەعەرەب کردنی ناوچە کوردییەکان لەڕێگەی بە شیعە کردنی ناوچەکەوە ئە کارە ئەکەن، ناشتوانرێ زۆر گلەییان لێبکێ چونکە ئەو کارە هەم دەستورییە، هەم هیچ لایەنێکیش لەترسی ئێران و هێزی زۆری ئێستای شیئەکان ناوێرن ڕووبەڕوویان ببنەوە، لەوەشگەڕی زۆرینەی کورد موسوڵمانە وە کوردیش واڕاهاتووە کە خاک و ئاو و میلەت و نیشتمان بکاتە قوربانی ئاینی ئیسلام بەپێچەوانەی هەموو نەتەوە موسوڵمانەکانیتری جیهان!

کورد:

بەدرێژای مێژووی دروستبوونی ئێراق، هەمیشە کورد ژێردەستە و چەوساوە و سوتەمەنی شەڕی ئەو دوو لایەنە مەزهەبگەرایا بووە، ئەمە جگە لە ڕقی نەتەوەی.

دەستەبژێری سیاسی و بەڕێوەبەرانی ئێراق چ سونەبن یان شیعە بێجگە لەوەی ئەو دوو مەزهبە کینەی شەڕێکی کۆنی مێژووی نێوانیان تائەمڕۆش بڵێسەی هەیە و لەسەر هەموو شتێ ناکۆکن، ئەفسوس تەنها لەسەر پرسی خودمختاری و سەربەخۆی کورد نەبێ کۆک و هاوپەیمانن.

لەڕاستیا بنەمای فیکرو ستیراتیژی سونە و شیعەش هەر هەمان ئایدل□ژییەکانی ئێراقی کۆنە، بەڵام ئەوە خودی کێشەی بەردەم کورد نیە، بەڵکو کێشەی گەورەی بەردەم کورد هەر خودی دەسەڵاتدار و بڕیاربەدەستی کورد خۆیەتی، کە ئەوانیش تا ئەم ساتەش هەر دیلی بیری "ئۆتۆنۆم-فیدراڵ"ی و یەکپارچەی خاکی ئێراقن، هەر ئەوەش وایکرد بەشداریان لە نوسینەوەی دەستور و دامەزرانەوەی ئێراقی نوێیا تەنها بیر لە پارەو پۆست وبەرژەوەندی کەسی و بنەماڵەکانیانا بێ، چونکوم پەروەردەی ئەوان هەر هەمان پەروەردەی ئێراقە کۆنەکەیە کە سونەو شیعەش هەڵگرین.

ئەمریکا:

دروستکردنەوەی ئێراق لایەن ئەمریکاوە لە ساڵی ۲۰۰۳ و نوسینەوەی دەستور لە ساڵی ۲۰۰۵ لە پێناو دروستکردنی وڵاتێکی هاوسەنگ ویەکسان و فیدراڵا نەبوو، کە کۆی پێکهاتە جیاوازەکان تیایا یەکسانبن لە ماف و داهات و دەسەڵاتا، بەڵکو لە پێناو پاراستنی پارسەنگی دەسەڵاتی خودی ئەمریکا لە ناوچەکە و ستراتیژی هاوسەنگی هێز بوو بەرامبەر نەیارەکانی.

کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی و ئەمریکا بەتایبەتی پێداگربوون لەسەر مانەوەی جێوستراتیژییە کۆنەکەی دروست بوونی ئێراق و مانەوەی بەیەکگرتووی، ئەویش بۆپاراستنی هاوسەنگی هێز لە ڕۆژهەڵاتی ناوین

و کەنداوی عەرەب-فارس بەرامبەر بە ئێران و شوێن پێ چوێنەکردن بە ڕوسیا.

ئەم کارە بە ئەمریکا هەندە ئاستەنگ نەبوو چونکە هەر زوو درکیان بەوە کرد بوو کە سەرکردەکانی کورد تەنها بیریان لای پارە و پۆست وبەهێزکردنی حیزبەکانیانە وەک ئەوەی پۆل بریمەر لە کتێبەکەیا باسی لێوەئەکات کە هەر زوو بەپارە دەستەمۆیان کردن، چیتر دروستکردنەوەی ئێراقە کەنەکە گرفتی لەبەردەما نەما، چونکە بیرمان نەچێ ئەوە تەنها کورد بووە کە هەمیشە وای پشانەوە کە لە پێناوی سەربەخۆی کوردستانا خەبات ئەکات، بەڵام کاتێک کاتی خۆی بوو کە کورد خەونە دێرینەکەی بکات بە ڕاستی، کەچی بەداخەوە بە هەموو لایەک ئاشکرا بوو کە خەونی سەرکردەی سیاسی کورد بە دەسەڵات و پارە بووە نەک سەربەخۆی.

کۆمەڵگەی ئێراق:
خۆی هەر خودی پێکهاتەی ئێراق وایە بەهۆی کەمی هۆشیاری و نابەڵێتی خەڵکەکەی لە بواری ڕامیاری و بەڕێوەبردن و ستراتیژی نەتەوەی و جیۆسیاسی کە هەمیشە سەرکردەی خێڵ و ئاینی و میلیشیا و بنەماڵە و مەزهەبی و عەشایەری زاڵن، کە ئەمەش هەکاری بنچینەییە کە لەسەرەتای دروست بوونی ئەو وڵاتەوە تاکو ئەمڕۆ هیچ لەیەک تێگەیشتن و یەکتر گیراکردنێکی ڕاستەقینەی یەکتر بوونی نەبووە.

کێشەی کورد:
بەداخەوە یەکێک لە کێشە گەورەکانی کورد هەمیشە ئەوە بووە کە بیری ستراتیژی درێژخایەن نەبوونی نەبووە و بەپێچەوانەوە هەمیشە بیرکردنەوە ڕۆژانەو کورتخایەن بووە، هەر ئەمەش وایکردووە کە ستراتیژی نەتەوەی و نیشتمانی ببێ بەکاڵا و بەقوربانی پارێزگاری لەدەسەڵاتی خێڵ و بنەماڵە و تاکە کەس و خۆدەوڵەمەنکردن و پێکەوەنانی سامان.
کورد لە ئێراقا ناتوانێ دڵنیابێ کە جارێکیتر جینۆساید و ئەنفال و هەڵەبجەیەکیتری لەنەکرێ، بە نموونە لەدوای ڕووداوەکانی ١٦ی ئۆکتۆبەرەوە بینیمان چی لە کوردانی دوزخورماتوو کرا، ماڵەکانیان سوتێنران، خەڵکەکەیان ئاوارەکران، زەوی و سامانیان دەستی بەسەراگیرا، کەواتە هەمیشە کیمیای بارانکردن و جینوساید ئەگەرەکە لەبەردەم کوردا نەک مێژوویەکی ڕابردوو کە ئەکرێ لەهەر کاتێکا ڕووبداتەوە.

بە بەرچاو ڕوونی من نامەوێ لەڕێیا کورد وەک نەتەوەیەکی چەوساوەو

بەتاوان بناسێنم و سونەو شیعەش بکەم بەدەندە نەخەر، خۆی هەرخودی دروست بوونی ئەو وڵاتە وایە چونکە لەسەربنەمای بەرژەوەندی دەرەکی دروستکراوە نەک بەرژەوەندی پێکهاتەکانی هەربۆیە هەمووی هەست بە چەوسانەوە و مافخوراوی ئەکا و بەدوای هەلێکا ئەگەڕێ تۆڵەی کەنە کین بکاتەوانە، خۆ ئەگەر حوکمڕانی کوردیش بەنمونە وەرگرین لە کەرکوک دواتر ناوچە دابڕێنراوەکانی تری کوردستان، ئەوە ئەو ڕاستییەمان بۆ ڕوونئەبێتەوە کە هیچ پێکهاتەیەک ماف بەوانیتر ڕەوانابینێ و ئەگەر بۆی ڕێکەوێ ئەوا بەزەبری هێز وڵات بەڕێوە ئەبات نەک پاراستنی ماف و یەکسانی بوون و هاوبەشی بەڕێوەبردن.

سامانی وەستا بەکر
٣٠-٣-٢٠٢١ سوید-ستۆکهۆڵم

دەلالەتی سیاسی نێو کۆپلە شیعریەکانی سەباح رەنجدەر.. بەکر روانسەری

شاعیر سەباح رەنجدەر کە هەردەم لەسەر ئارەقەی ناوچەوانی قەڵەمی هەناسەی شیعری داوەو وەکو مرەکەب بەکاری هێناوەتەوە بۆ ئەفراندن و بەخشینی شیعر، کە سەرجەم بەش و زاراوەو وێنەو شێواز تیایاندا هەر خۆی خاوەنی بووەو لە کەسی وەرنەگرتووە، ئەو بێمنەتە لە هەوەی بەخشینی شیعردایە، ئەگەر نوسخەی کاغەزیی شیعر ئیتر بەرەو ئەغرکردن چووبێت ئیتر ئەویش بڕیاردەدا لە ساڵی ٢٠٢١دا چاپی ئەلیکترۆنی /پی دی ئێف/ی دوا کۆ بەرهەمی شیعریی خۆی بە ناوی (سەر زەمینی هەموو ناوەکان) بڵاوبکاتەوە، کە ژمارەی سپاردنی ٢٨٠ی ساڵی٢٠٢١ی بەڕێوبەرایەتی کتێبخانە گشتییەکانی دراوەتێ.

مرۆڤ هەرچەندەك بژی لەم ڕۆژەدا هەر ئەوپەڕی بگاتە ٦٠و٧٠و ئەمەش بۆ مەرجێك ئەگەر زەلیل و کەنەفت و دەربەدەر نەبێت، یان بە ڕووداوی تر پێش مردنی سروشتی کۆچ نەکات، شاعیریش خۆی کە ساڵی ٢٠٤٥ی بۆ

مردنی خۆی پێشنیارکردبوو هەر لەسەر ئەم بنەمای کۆچە سروشتییە بوو، کەواتە ژیان بە راستگۆیی و نزیك لە خەمی گەل و هاوڵاتیان شانازییەکی گەورەیە بۆ شیعرەکانی شاعیر کە دوای خۆی بە جێیان دێڵێت و ئەوانیش هەرگیز لە ئاماژەی سیاسی بەدەر نەبوون… ئەو رەنگە هۆکاری زۆر بن بۆ سەرهـ□دان و توشبوون و پەیدابوونی نەخۆشیەکانی: شەکرە، پەستانی خوێن، هەناسەسواری، لەرزەی دڵ. باداری، خەمۆکی و نیگەرانیی… بەڵام سەرەتا ئەو دوژمنە ناحاڵیانەی تاوانبار دەکرێت کە لە ژیانیدا هێندەی توانیبێتیان بستێك لە زەمینی ئاسوود□یان بۆ جێ نەهێشتووە تا هەناسەی لەسەر بدات و بەهەموو جۆرێك ئازاری دەروونییان داوە، لە پێناوی چیدا؟ تەنیا چونکە نەچووتە ژێر تەوژمی بێ بەرهەم و بێ بەهر□یانەوە، تەنیا چونکە جیاواز لەوان نووسیویەتی و ئەوانیش لەمەدا هەستیان بە بچوکی خۆیان کردووەو ئیدی پێگەی ئیداری و کۆمەڵایەتی خۆیان کۆکردووەتەوەو لە خزمەت ئازادانی هەستی ئەم شاعیرە رۆح سووکەدا بە شێوەیەکی ناشارستانی و نام□□□ی بەکاریان هێناوە.
بەڵام هەموو ئەمانە ساردی نەکردوونەتەوە لە جەنگە حەقیقییەکان، جەنگی دیکتاتۆرو ستەم، بەڵام ئەوە خوێنەران و نووسەرانن کە بە هۆیەك لە هۆیەکان هەتا ئێستا خۆیان نەداوە لە شیکردنەوەو لێدوان لە هەڵوێستە سیاسییەکانی شاعیر وەکو تاکێکی وشیاری ناو کۆمەڵگایەکی ستەمدیدە.
کات□□ك فشاری هەڵەو گەندەڵی سیاسی دەگاتە هەڕەشەکردن لە پارووی□نانی مرۆڤ و موچەی کرێکاران، ئەو کاتە مەترسی گەوجاندنی سیاسی لە ژێر ناوی نیشتیمانپەروەری و نەتەوەخوازی دەردەکەوێت، ئەمەش گرنگی و لێکەوتەکانی پەیوەندی نێوان بواری ئیکۆنۆمی و پۆلەتیك و سۆسیۆلۆژی دەردەخات.

شاعیر ئاوها دەست بە دیوانە نوێێەکەی دەکات، تا پێمان ب□□□ت : من هەمیشە لە نێوجەرگەی خەمی ئێوەوە هەڵقوڵاوم و هیچ بەرژەوەندییەکی حیزبی من نابەستێتەوە بە بازرگانەکانی سیاسەتەوە کە کوردستانی باشووریان کردووە بە زیندان بۆ هیوای گەنجان و لەبەرانبەریشدا هیچیان بۆ پارچەکانی تر نەکردووە جگە لە مال□و□رانی:

دیکتاتۆر بەسەر خوانماندا پژمی
هیچ نیشانەیەکی خواردن نەما

ئەم کۆپلەیە وتەی ئەو برادەرەی بیرهـێنامەوە کە گوتی لەگەڵ هەڵکردنی وەیشومەکانی (گەردەلولی بیابان)دا منداڵە ک□ر□پ□کەم بە شیوەیەکی خۆڕسك و لائیرادی هات□ ک□□□م و چەندم کرد نەهاتە خوارەوە،

ئەم دۆخەش هەر لێکەوتەو درێژبووەوەی ئەو گەوجێتیانەی دیکتاتۆرە جۆراوجۆرەکانن کە زیاد لە ٦٠ ساڵە لە کوردستاندا دەکوژن و دەبڕن و دەچەوسێننەوە، هەر یەکەیان بەناو و زمان و دروشمێکی جیاوازەوە، هەمووشیان ل□ یەك ئاوی سوورو شێلوی نامر□قایەتییان خواردووەتەوە.

شاعیر لە دەقی (گۆران و گۆڕان)ی تەنز ئامێزدا نایەت لە نووکەوە وەکو مێژوونووسێك هەموو چەوتی و هەڵە سیاسییەکانمان بۆ ڕیز بکات، چونکە ئەمە ئیشی ئەو نییە ، لەبەر ئەوەی ئەو سیاسەتمەدار نییە، ئەو شاعیرێکە لە دیدی مرۆڤدۆستی خۆیەوە دەتوانێت بە زمانی شیعر پەیام و بۆچوونی خۆی ناراستەوخۆ بدات بە گوێی هەموو خوێنەرێکدا بە وردی لە کۆپلەکان ورد بێتەوە، هەر یەك ئاماژەش بەسە بۆ مرۆڤی ژیر تا سەرەداوەکانی راستی کێشەکانی بۆ دەرکەوێت. ئەو دێت لە ئەلتەرناتیڤەکان دەودوێت، وەك ئەوەی گەندەڵی٣٠ ساڵی رابردوو لەبەرچاوی هەموومان روونەو رۆژانە ژیانی دەکەین، ئیشی شاعیریش ئەوە نییە کۆپی واقیع بکات و بینووسێتەوە، ئەمەشە سیمای دقی قووڵ و فرە دەلالەت، لەم شیعرەدا بەکورتی ئەو دێت بە شیوەیەکی بۆتیقایی بەراوردی عەبدوڵڵا گۆرانی شاعیرو بزوتەوەی گۆڕان دەکات و لێرەدا ئەو جیاوازیە دەبینین کە گۆران نەزمی سروشتی لە شیعرەکاندا نووسیەوەو ڕێکی خستنەوەو وەکو تەوژمێکی ئازادی نێو شیعری کوردی پێشکەشی میژووی ئەدەبی کوردی کرد، بەڵام بزوتنەوەی گۆڕان ئەڵتەرناتیڤێکی سەقەت بوو بۆ بارودۆخە چەوت و گەوجەکانی پێش خۆی، هات و زۆر لە پیسخۆریی و خیانەتەکانی سەرانی دوو زلحیزبی هەڵدایەوەو کەچی خۆشی هیچی نەکردو دوای مردنی دامەزرێنەرەکەی (کە پێشتر خۆشی داشێك بوو لە دامەی وێرانکاری گەمەکانی رەشی بەناو شۆڕشگێڕیی)، پاش شەنکردنی ئەم ئاکام و بەرهم□م□ پوچانەی جەللادەکانی شەڕی براکوژی، گۆڕانیش بووەوە بە بیچمێکی لێکچووی هەمان دەموچاوە قێزەونەکانی دەسەڵاتدارانی ٣٠ ساڵی رابردووی کوردستانی باشوور، کەواتە ئەوەندەی گرنگە ئاماژەی چەوتییەکان بکرێت، هێندەش دیاریکردنی چارەسەری دروست جێی بایەخە، لە هەمووشی گرنگتر ئایا لە واقیعدا جێگرەوەو بەدیلی راستەقینەی ئەو دوو حیزبە کلاسیکییە سواوەمان هەیە؟ کە بتوانێت بە شێوەیەکی دادپەروەرانەو دوور لە دیدگای حیزبی جڵەوی کاروباری خەڵك بە شێوەیەکی مەدەنی بەڕیوەبەرێت؟ نەبوونی ئەم بەدیلەش لە روانگەی شاعیرەوە خۆی لە خۆیدا مانەوەیە لە دۆخێکی چەقبەستووی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی و رۆشنبیری ئاوهای پڕ لە بێ هیوایید ا.

مەسەلەی ژنان لە عێراقدا، ئازادی و سۆشیالیزم.. نادر عەبدولحەمید

1- بەراوردێک

سەرهەڵدانی سەرمایەداری و پوکانەوەی پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکانی دەرەبەگایەتی، وەک پڕۆسەیەکی هەواش و ئارام لە کۆتایی سەدەی هەژدەدا، لە هەرسێ ولایەتی بەسڕە و بەغدا و موسڵی ژێردەسەڵاتی ئیمپڕاتۆڕیەتی عوسمانی لە ئارادابوو، بەڵام هاتنی ئیمپریالیزمی بریتانیا بۆ کەنداوی عەرەبی لە جەنگی جیهانی یەکەم و دەرکێشانی ئەو سێ ویلایەتە بە شێوەیەکی خوێناوی لەژێر دەستیدا و شکڵپێدانی دەوڵەتێک لە (١٩٢١)دا لە ژێر ئینتیدابی خۆیدا بە ناوی دەوڵەتی عێراقەوە، گوڕ و تەوژمێکی خێرای بەخشی بەو ڕەوەندە لە سەرهەڵدانی سەرمایەداری، و کۆمەڵگەی ناو ئەو چوارچێوە سیاسیە تازەیەشی خستە ناو تونێلی ئاڵوگۆڕێکی یەکجار زۆر خێراوە.

ئەمەش بەهۆی پەرەسەندنێکی خێرای بازرگانی و پێکهێنانی دامەزراوە دەوڵەتیەکانی وەک سوپای عێراق، کردنەوەی خوێندگا و خەستەخانەکان، دروستکردنی ڕێگاوبان و بەنداوەکان، دامەزراندنی پیشەسازی مۆدێرن و بەکارهێنانی ئامێری تەکنەلۆژیای تازە لە کشتوکاڵدا، هەروەها بەرهەمهێنانی نەوت و کۆچی دەهاتیەکان بۆ شارەکان.

بەم شێوەیە کۆمەڵگەی عێراق قەڵەمبازێکی زۆر گەورە دەهاوێت ڕووەو بوون بە کۆمەڵگەیەکی سەرمایەداری، وە لە سێ دەیەی ساڵانی سیەکان، چلەکان و پەنجاکانی سەدەی بیستدا پڕۆسەکە کامڵ و بەئاکامی خۆی دەگات، هەر لەم سی (٣٠) ساڵەدا (١٩٣٠-١٩٦٠) ئاڵوگۆڕێکی گەورەش لە فکر و فەرهەنگ و کلتور و دابونەریتەکاندا دێتەدی؛ چەندین بزوتنەوەی کۆمەڵایەتی، سیاسی و فکری تازە لە دەرونی ئەو کۆمەڵگەیەدا سەرهەڵدەدەن، حزبە سیاسیە مۆدێرنەکان شکڵدەگرن، کێشمەکێشی سیاسی و فکری بەهێز لە نێوان ئەو ڕەوتانەدا دێتەدی، کە هەر یەکەیان دەیەوێت بە ئاقارێکی دیاریکراودا، ئەو پەرەسەندنە ئابووریە سەرمایەداریە، ئەو ڕەوەندە مێژووییە ڕوو لە گەشە و پێشکەوتن و هاتنەئارای جیهانێکی نوێ ئاڕاستە بکەن و نوێنەرایەتی

فکری و سیاسی بکەن، ئەویش لە ڕێگەی گرتنەدەستی دەسەڵاتی دەوڵەت و کۆنترۆڵکردنی کۆمەڵگە لە ڕێگەیەوە.

بەڕووخانی ڕژێمی پاشایەتی (١٩٥٨) و لە میانەی کێشمەکێشەکی خوێناوی ساڵانی شەستەکاندا، دەسەڵاتی سیاسی چینی بورژوازی بەیەکجاری بەسەر کۆمەڵگەدا جێگیر دەبێت. ڕەوتی میلیتانت و فاشیستی ناسیونالیستی عەرەبی (حزبی بەعسی عەرەبی سۆشیالیستی) لە کۆتایی ئەو دەیەدا (١٩٦٨) دەست بەسەر دەسەڵاتدا دەگرێ، و بە وەدەرنانی هەموو ڕکێبەرەکانی خۆی لە ڕەوتە ناسیونالیست و ڕیفۆرمیستە ناسیونالەکانی تر، وە بە قەلاچۆکردنی (قیادە مەرکەزی) باڵی چەپی - حزبی شیوعی عێراقی لە (١٩٦٩) و ئیمتیازدان بە باڵی ڕاستی (لیژنە مەرکەزی) ئەو حزبە وەک ڕەوتێکی بورژوا ڕیفۆرمیست و پێکهێنانی بەرە لەگەڵیدا لە حەفتاکانی سەدەی بیستدا، (هاوڕای ڕێککەوتنامەی ١١ ئازاری ١٩٧٠ و ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان)، توانی دەسەڵاتی حزبی خۆی و چینی بورژوازی سەقامگیر بکات و گوڕێکی زۆر خێراتر، لە ساڵانی حەفتاکاندا، ببەخشی بە گەشە و پەرەسەندی سەرمایەداری عێراق، تا سەرەتای هەشتاکانی سەدەی بیست.

ئەوەی جێگەی مەبەستی ئێمەیە لێرەدا، لە پەیوەند بە مەسەلەی ژنانەوە، ئاماژەدانە بەوەی کە یەکێک لە پێداویستییەکانی ئەم ڕەوەندە لە پەرەسەندن و گەشەی سەرمایەداری چ لە باری ئابوری - کۆمەڵایەتییەوە و چ لە باری فکری - سیاسی و کلتورییەوە، بریتی بووە لە هاتنەدەرەوەی کچان و ژنان لە ماڵ بۆ پەیوەست بوون بە خوێندگا و دامەزراوە دەوڵەتییەکان و هاتنەناو بازاڕی کار و بوون بە بەشێک لە ئاڵوگۆڕە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکانی ئەو کۆمەڵگەیە، کە پێویست بوون بە کەڵەکەی سەرمایە و شکڵگیری دەوڵەتی بورژوازی و دەسەڵاتەکەی.

بەم شێوەیە، شەش دەیە لە پەرەسەندنی سەرمایەداری عێراق (١٩٢٠-١٩٨٠)، تا ئەو جێیەی پەیوەستە بە مەسەلەی ژنانەوە، قۆناغی بەجێهێشتنی جێگەوڕێگەی کۆیلایەتی، بێمافی و چەوسانەوەی ناو سیستمی دەرەبەگایەتی - عەشیرەتگەری پیاوسالارانە و پێشا سەرمایەداری بووە، ڕووە و بەدەستهێنانی جێگەوڕێگەیەکی کۆمەڵایەتی تازە و بڕێک لە ماف و ئازادییەکان لە کۆمەڵگەیەکی شارنشینیدا. ئەم ڕەوەندە، سەراسەری و عێراقیانە بووە بە کوردستانی عێراقیشەوە کە دواتر تایبەتی تر باسی دەکەین.

ئێرە جێگەی هەڵسەنگاندنی ئەو قۆناغە دیاریکراوە نییە، بەڵام پێویستە ئاماژە بەوە بکەین کە گەرچی ژنان جێگەوڕێگەیەکی تازەیان

بەدەستهێنا لە ناو کۆمەڵگەدا، بەڵام لەڕووی یاسایی و دەستوریەوە، ڕیفۆرمێکی ڕیشەیی ئەنجام نەدرا؛ جیایی دین لە دەوڵەت ڕانەگەیەندرا و یەکسانی یاسایی ژن و پیاویش لە دەستور و لە یاساکان و لە دادگاکاندا بە شێوەیەک دەخرانەڕوو وە مامەڵەیان لەگەڵدا دەکرا کە لە ناوەڕۆکدا ناکۆک نەبن لەگەڵ شەریعەتی ئیسلام، بگرە یاساکانی کوشتنی ژنانیش بەدەست پیاوانی خانەوادە و عەشیرەت بەناوی پارێزگاری لە ناموس پاکانەی بۆکراوە. ئەمە جگە لەوەی ڕەوتە ناسیونالیست و ڕیفۆرمیستەکانیش، مەسەلەی ژنان و ڕێکخراوە و بزوتنەوەکەیان خستەتە خزمەت ئەجێندای سیاسی بورژوازیانە و بەرژەوەندی حزبیەکانیانەوە.

گەرچی هەر لەو ماوەیە (لە گەشە و پەرەسەندنی ئابوری سەرمایەداری عێراق)، بەرژەوەندیەکانی سەرمایەداری و دەسەڵاتی بورژوازی، چوارچێوەیەکی زۆر بەرتەسک بوو بۆ وەڵامدانەوە بە خواست و گەشەی بزوتنەوە کۆمەڵایەتیەکانی وەک بزوتنەوەی ئازادیخوازانەی ژنان، بزوتنەوەی خوێندکاران و لاوانی شۆڕشگێڕ، بزوتنەوەی کرێکاری و جوتیارانی زەحمەتکێش، بەڵام لە نەبوونی حزبێکی پێشڕەوی کۆمۆنیستی شۆڕشگێڕدا کە چەکداریان بکات بە ئاسۆیەکی سۆشیالیستی، وە وزەی شۆڕشگێڕانەی ئەو بزوتنەوانە وەگەڕبخات (لەمیانەی شۆڕشێکی بێوچاندا) بەرەو سۆشیالیزم، بەرژوازی توانی کۆنترۆڵیان بکات، دایانبمرکێنێتەوە و بیانخاتە خزمەت بەرژەوەندیەکانی خۆیەوە، هەم لەڕێگەی ڕەوتە ڕیفۆرمیستەکان و هەم لەڕێگەی سەرکوتی ڕێکخراوەکانیان و گرتن و ڕاودوونانی ڕابەران و ترۆریانەوە.
دوای ئەوەش کە ڕەوەندی پەرەسەندنی سەرمایەداری لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا و لە حەفتاکانی سەدەی بیستدا، سەرەتا لە وڵاتانی میسر و تورکیا و ئێران بە ئاکامی خۆی دەگات و ئەو سێ وڵاتە توشی قەیران و ناڕەزایەتیە کۆمەڵایەتیەکان و ڕاپەڕین و شۆڕشە ناوخۆییەکانی خۆیان دەبنەوە، لە عێراقیشدا ئەم ڕەوەندە لە پەرەسەندنی سەرمایەداری، هاوڕای شەڕێکی ماڵوێرانکەری عێراق-ئێران لە هەشتاکاندا لە گوڕ و تەوژمی خۆی دەکەوێت، بە وەستانی زۆرێک لە کارگە و پڕۆژە ئابوریەکان و وێرانبوونیان و فرۆشتنیان بە کەرتی تایبەت.
داگیرکردنی کوەیت، جەنگی کەنداوی یەکەم (١٩٩٠)، گەمارۆی ئابووری لەسەر عێراق، تەکەای ئەم ڕووداو و ئاڵوگۆڕانە؛ بێکاری و برسیەتی و گەندەڵی پەرەپێدەدات، مەیدان ئاوەڵا دەکات بە سەرهەڵدان و گەشەی ڕەوتە ئیسلامیەکان و مەدەنیەت پاشەکشە پێدەکات و ڕەشکوژی ژنان (بە تایبەت لە کوردستاندا) دەکاتە دیاردەیەکی بەرچاو.

ڕوخاندنی ڕژێمەکەی (٢٠٠٣)، و لەگەڵیشیا داڕمانی دەوڵەتی عێڕاق و وەڕێخستنی "پڕۆسەی سیاسی" ئەمریکی بە شکڵپێدانەوەی لەڕێگەی هێزە میلیشییە قەومی و ئیسلامیە کۆنەپەرست و تائیفەگەراکانەوە، ئەم ڕەوەندە لە بێکاری و برسیەتی، لە گەندەڵی و تاڵانی سامانی گشتی کۆمەڵگە، لە پاشەکشەپێکردنی مەدەنیەت و ژێردەستەیی ژنان، دەباتە شوێنێکی زۆر سامناکتر کە لە مێژووی ئەم وڵاتە لەئارادا نەبووە و لە جیهانیشدا وێنەی کەمە.

زیندوکردنەوەی کۆیلایەتی ڕاستەوخۆی ژنانی ئێزیدی و بازاڕی کڕین و فرۆشتنیان لە لایەن ڕێکخراوی داعش و دەسەڵاتێکی تیرۆریستی ئیسلامیەوە، تەنها ئەکتێکی دابڕاو لە بارودۆخی گشتی عێراق و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست نەبوو، بەڵکو بەشێکی ئۆرگانیکی ئەو بارودۆخە گشتیە بوو کە سەرمایەداری ناوچەکە لە کۆتایی سەردەمی (جەنگی سارد) و چڕبوونەوەی کێشمەکێشە بەرژەوەندە جیۆ-سیاسیەکانی ئیمپریالیستی ئەمریکی و هێزە ئیقلیمیەکان، بووە هۆی چالاکبوونی ڕەوتە میلیشیە قەومی و ئیسلامیە کۆنەپەرستەکان لە تەواوی ناوچەکەدا.

ئەگەر بەراوردێک لە نێوان ئەو دوو ماوە مێژووییەدا بکەین لە عێڕاقدا، واتا ماوەی شەش دەیە (١٩٢٠-١٩٨٠) لە ڕەوەندی ڕوو لە پەرەسەندن و گەشەی سەرمایەداری، لەگەڵ ماوەی چوار دەیە (١٩٨٠-٢٠٢٠) لە ڕەوەندی گێژاوی سیاسی و قەیرانە ئابوری و کێشمەکێشە سیاسیەکان کە ئێستاش بەردەوامیان هەیە، دەبینین دوو ڕەهەندی پێچەوانەی ئاڕاستە لە بارودۆخی ژنان لە ئارادان، وە ئەوەمان نیشاندەدات پلەی سەربەستی و ماف و ئازادیەکانی ژن، یا پلەی ژێردەستەیی و ستەمی پیاوسالاری بەسەریاندا، زۆر بە توندی شەتەکدراوە بە بارودۆخی گشتی کۆمەڵگە و ڕەوەندی پەرەسەندن و گەشەی سەرمایەداری یان ڕەوەندی قەیران و باڵادەستی ڕەوتە بورژوا کۆنەپەرستە ئیسلامیەکان لە کۆمەڵگەدا.

ئەوە سەیر دێتەبەرچاو کە ساڵانی پەنجاکان، شەستەکان و حەفتاکان، نە ئینتەرنێت لە ئارادا بوو، نە کەناڵە ئاسمانیەکانی تەلەفزیۆن، نە تۆڕە کۆمەڵایەتیەکانی وەک فەیسبوک و یوتیوب، وە نە تەلەفۆنی شەخسی مۆبایل … وە نەزانستە سروشتی و کۆمەڵایەتیەکان و تەکنەلۆژیا ئەوەندەی ئێستا پێشکەوتوو بوون، وە نە زۆری بەرهەم و بوونی جۆرەها نیعمەت و مەلەزات لەئارادا بوو، بەمانایەک شارستانیەت ئەوەندەی ئێستا پێشکەوتوو نەبوو کە جیهانی ئەمڕۆ لێی بەهرەمەندە، کەچی لەگەڵ هەموو ئەم پێشکەوتنانەی کۆمەڵگەدا، لە ئێستادا بارودۆخی ژنان و ماف و ئازادیەکانیان، هەڵاواردنی ڕەگەزی

بەدژیان و خستنەژێر فشاری ژنان بە "بەها" کۆنەپەرستە دینی و قەومییەکان، زۆر زیاترە لە چاو ئەو ساڵانەی لە پەرەسەندنی سەرمایەداری کە ئاماژەمان پێداوە، ئەوەش زۆر بەسادەیی دەگەڕێتەوە بە بابەتی دەستی ڕەوتە سیاسییە کۆمەڵایەتییە کۆنەپەرستەکان، کە قەیرانی کۆمەڵگەی سەرمایەداری مەیدانی گەشە و پەرەسەندنیان بە دەخولقێنێت و دەستیان ئاوەڵا دەکات، تا هەڵمەتبردنە سەر ئازادی و کەرامەتی ژنان و کچان بکەنە ئامرازی سەرکوتی هەر بزوتنەوەیەکی ئازادیخواز و داسەپاندنی ئیستیبداد و خەفەقانی فکری و سیاسی بەسەر گشت کۆمەڵگەدا. وە لەدوا شیکردنەوەدا لە پێناو تەنگەبەرکردنەوەی هەلومەرجی گەشە و پەرەسەندن، وە چوونەپێشی بزوتنەوەی سۆشیالیستی لە دەرونی کۆمەڵگەدا، کە ئاراستەکەی ڕووەو تێکشاندنی دەسەڵاتی سیاسی گەندەڵ و زاڵمانەی بورژوازی، و تێکدانی سیستمی چەوسێنەرانەی سەرمایەدارییە کە بنەمای قەیران و کارەساتەکانی کۆمەڵگەن.

ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە مەسەلەی ئازادی و ڕزگاری ژنان لە ستەم و بێڕێزی و پلەدوویی، یەک مەسەلەی کۆمەڵایەتی سیاسی کۆمەڵگەیە، پەیوەندییەکی توندوتۆڵی هەیە بە سیستەم و بناغەی ئابوری کۆمەڵگە و ڕەوت و حزبە سیاسییەکان و دەسەڵاتی دەوڵەت و حکومەتەکانەوە، وە ناتوانرێ دابڕێندرێت لە کێشەی ڕزگاری گشت کۆمەڵگە لەدەست ڕەوتە فکری و سیاسییە کۆنەپەرست و فاشیستە مەزهەبی و قەومییەکان. ناکرێ، مەسەلەی ژنان، تەنها وەک کێشەی بەشێک لە کۆمەڵ کە دەرگیری کلتور و دابونەریتێکی دواکەوتووی پیاوسالارانەیە وێنا بکرێت و چارەسەرەکەشی بدرێتە دەست کار و چالاکی ڕێکخراوەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی و مافی مرۆڤ و ڕیفۆرمی یاسایی.

2- جێگەوڕێگەی چینایەتی کچان و ژنان

پەرەسەندنی سەرمایەداری عێراق و قەیرانەکانی، گەشەی تەکنەلۆژیا و بەکارهێنانی لە هەردوو بواری بەرهەمهێنان و پێشکەشکردنی خزمەتگوزارییەکاندا، لەگەڵ گرتنەبەری سیاسەتی نیولیبراڵی ئابووری لەلایەن هەردوو حکومەتی ناوەند و حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە، لە ڕاگرتنی دامەزراندن و کارپێنەدان لە کەرتی گشتیدا، هەروەها کەمکردنەوەی بودجەی خزمەتگوزارییەکان و ڕادەستکردنی کەرتی گشتی بە کەرتی تایبەتی، گشت ئەمانە، (بەتایبەتیش لە بیست ساڵی ڕابردوودا) بوونەهۆی هەڵوەرینی بەشێکی بەرفراوان لە توێژە مامناوەند و وردەبورژوازییەکان بەناو ڕیزەکانی پڕۆلیتاریای عێراق و کوردستان، و باڵکێشانی بێکاری و برسییەتییەکی لە ئەندازەبەدەر

بەسەر کۆمەڵگەدا. ئەمەش نەک هەر ڕەوەندێکی عێراقی و کوردستانی، بەڵکو ڕەوەندێکی سەرمایەداری جیهانیشە.
ئەوەی مەبەستمانە لێرەدا، ئەوەیە، ئەو ئەجێندایانەی کە بورژوازی گرتوویەتیە بەر لەبواری ئابووری سیاسیدا، وە ئەو ئاڵوگۆڕانە ئابووری و کۆمەڵایەتیانە کە هاتوونەدی بەدوایدا، جێگەوپێگەی کچان و ژنانی لە کۆمەڵگەدا گۆڕیوە و زووربەی هەرەزۆریانی پاڵناوە بەرەو ڕیزەکانی پرۆلیتاریا چ لەسەر ئاستی سەراسەری عێراق و چ لەسەر ئاستی کوردستاندا، نەک هەر ئەوەش بەڵکو ئەو توێژەش لە پرۆلیتاریا پێکدەهێنێت کە زۆرترین نەهامەتیەکانی بێکاری و برسیەتی و فشاری ڕەوتە کۆنەپەرستەکان و جەنگ و دەستدرێژی دەکەوێتەسەر.

لە حاڵێکدا لە دروستبوونی دەوڵەتی عێراقەوە (١٩٢١) تا هەشتاکانی سەدەی بیست، قۆناغێک بوو لە پەرەسەندن و گەشەی سەرمایەداری، کە ئەجێندای سیاسەتی ئابووری لای بورژوازی، پەرەپێدانی کەرتی گشتی، ئابووری بەپلان و نەخشە، و شکڵدان بوو بە سەرمایەداری دەوڵەتی، ئەمەش دەرگای جیهانێکی باشتر و پێویست بوون بە چینی مام ناوەند و ژیانێکی بەجۆرێک خۆشگوزەرانی بەڕووی کچان و ژناندا ئاوەڵا دەکردەوە. هەتا ئەگەر کچان و ژنان خۆشیان هەلی خوێندن و کاریان لەبەردەمدا نەبوایە لە ڕێگەی شووکردنەوە بە ئەفرادی توێژە مامناوەند و وردەبورژوای خۆشگوزەرانەوە ژیانێکی باشتر چاوەڕێی دەکردن.
ئەم دەرگایە لە هەشتاکانەوە هەنگاو بەهەنگاو بەرەو داخستن دەچێت و لە ئێستاشدا بە تەواوی کڵۆمکراوە لەسەر دەستی ڕەوت و هێزە کۆنەپەرستەکانی ئیسلامی سیاسی لە عێراق، وە لە کوردستانیشدا لەسەر دەستی ڕەوت و حزبە ناسیونالیستە گەندەڵ و تاڵانکەرەکانی کۆمەڵگەی کوردستان، ئەلبەتە بە بەشداری و هاوکاری ڕەوتە ئیسلامیەکانی کوردستانیشەوە، کە تێکڕای ئەو هێز و ڕەوتە قەومی و ئیسلامیە عێراقی و کوردستانیانە، چ ئەوانەی لە دەسەڵاتدان و چ ئەوانەی لە ئۆپۆزیسیۆنیدان، ئەجێندای نیو-لیبرالیزمی ئابووریان هەیە، بەم شێوەیە تەواوی ڕەوتەکانی بورژوازی لە سیاسەتی ئابووری و چینایەتیدا یەکگرتوون بەدژی چینی کرێکار و توێژە زەحمەتکێش و چەوساوەکانی کۆمەڵگە لەوانە ژنان، کە پەیوەستە بە باسەکەمانەوە لێرەدا.

بەم پێیە کاتێک باس لە مەسەلەی ژن، ئازادی و ماف و بزوتنەوە ڕزگاریخوازانەکەی دەکرێت، دەبێ لەسەردەمی مێژوویی خۆیدا باس بکرێت، ناکرێ بەهەمان پێوانە، بەهەمان ڕوانگە و هەڵسەنگاندنی

سـەردەمی گەشەی ئـابووری و ئەجەـنـدای شکڵـدان بە سـەرمایەداری دەوڵەتیەوە لە ساڵانی (١٩٢٠ تا ١٩٨٠) بێین ما□□□ ل□گەڵ مەسەلەی ژندا بکەین لە ئێستادا (بەتایبەت لە بیست ساڵی ڕابردوودا) کە سەردەمی قەیران و ئەجەندای نیولیبرالیزمە.
لە ئێستادا نەک هەر وەک بابەتێکی تیۆریانە، سیستمی سەرمایەداری و دەسەڵاتی بورژوازی، بەرژەوەندیی هەیە لە بێکاری ژنان و ڕەتاندنیان بەرەو کونجی ماڵ و خزمەتی مناڵ و پیاو، نەک هەر بەرژەوەندی هەیە لە نایەکسانی و بێمافی ژنان و چەوسانەوەیان، بەڵکو بە واقعی و عەمەلیش زوربەی هەرەزۆری کچان و ژنان ئەو توێژ و بەشە لە چینی کرێکار پێک دەهێنن کە وێڕای وەحشیانەترین چەوسانەوە، قەیرانەکانی سەرمایەداریش زۆرترین قوربانی لە ڕیزەکانیان دەگرێت.

لە سەردەمی زێڕینی پەرەسەندن و گەشەی سەرمایەداری عێڕاقدا، کێشەی سەرەکی و بنەڕەتی بزوتنەوەی ئازادیخوازانەی ژنان چۆنیەتی بەجێهێشتنی کۆیلایەتی و پیاوسالاری عەشیرەتگەری دەرەبەگایەتی و بەدەستهێنانی ڕیفۆڕمی هەرچی زیاتر بوو لە مافە مەدەنیەکان و دەسکەوتە کۆمەڵایەتی و ئابووریەکان، کە چوارچێوەی خودی سەرمایەداری و دەسەڵاتی بورژوازی سنورداری دەکردنەوە و نەیدەهێشت لە ئەندازەیەک واوەتر بچن، بەڵام لەسەردەمی قەیرانە ئابووری و سیاسیەکانی سەرمایەداری عێڕاقدا کێشە سەرەکی و بنەڕەتیەکەی ئەم بزوتنەوەیە، (هەروەها بزوتنەوەی لاوان و خوێندکارانیش) تەواو شیفتی کردووە و گۆڕاوە و بەدەوری تەوەرە، سەنتەر و چەقێکی تردا پێناسەکەی مانای ڕزگاریخوازانەی خۆی وەردەگرێت.
لەمڕۆدا مانای واقعی دوو چەمکی؛ (١) یەکسانی ژن و پیاو، (٢) ڕزگاری ژن لەدەست ستەم، گرێیان خواردووە بە ڕزگاری گشت کۆمەڵگە لەدەست ڕەوتە کۆنەپەرست و فاشیستە مەزهەبی و قەومیەکانی بورژوازی.
ئەمەش واتا بزوتنەوەی ڕزگاری ژنان و خەبات لە پێناو هێنانەدی یەکسانیدا، هەتا بەدەستهێنانی ڕیفۆڕمێکی ڕیشەییش، لەڕووی بابەتیەوە، بۆتە بەشێکی جیانەکراوەی بزوتنەوەی سۆشیالیستی چینی کرێکار بەدژی سەرمایەدری، ڕووەو هەڵتەکاندنی دەسەڵاتی بورژوازی و ژێڕەوژورکردنی بناغەی سیستمە ئابووری و کۆمەڵایەتیەکەی.

نەک هەر مێژووی فێمنیزمی لیبڕاڵ و ڕیفۆڕمیستی جیهان، بەڵکو کار و چالاکی ڕێکخراوەکانی هاوشێوەشیان لە عێڕاق و کوردستاندا ئەوەی سەلماندوە کە هەتا هێنانەدی سادەترین ڕیفۆڕم و بەدەستهێنانی

کەمێک ئازادی و گۆڕینی یاسایەک، کە مەرەکەبی سەرکاغەز نەبێت، پەیوەستە بە پەرەسەندن و بەهێزبوونی بزوتنەوە کۆمەڵایەتیە ڕزگاریخواز و پێشڕەوەکانی کۆمەڵگە و بوونی بزوتنەوەیەکی کرێکاری بەهێزی خاوەن ئاسۆیەکی سۆشیالیستی کە توانای داسەپاندنی پاشەکشەی هەبێت بەسەر ڕەوتە کۆنەپەرستەکانی بورژوازی و بتوانێ سنور دابنێ بە دەستدرێژی و سەرکوتی دەسەڵات و حکومەتەکەیان.

ماویەتی …

ناوەڕاستی مارسی ٢٠٢١

.-.-.-.-.

ئەم وتارە لە ژمارە یانزەی مانگی مارسی ٢٠٢١دا لە ڕۆژنامەی (ڕەوت) چاپی وەرەقی لە کوردستان بڵاوکراوەتەوە.

من و گۆڕستان.. نووسینی: دابین کامەران کەریم شارەزا

گۆڕستان بۆمن و دەوەن و کەشی ڕەنگین بە ئەوە….

من خۆم هیچ کاتێک لەگۆڕستان بێزار نابم، وە هەرکاتێک ناچاربم بچم هەوایەکی پاک و دوور لەجەنجاڵی ژیان هەڵمژم ئەوا بەبێ دوو دڵی گۆڕستان هەڵدەبژێرم.
لەنێو گۆڕستانەکاندا پیاسە دەکەم و پێم وایە ئارەزومە بەنێو گۆڕەکاندا بگەڕێم زیاتر لەشوێنەکانی تر.
بۆنی تەرمەکان زۆر ئارام بەخشن کە لەژێر گیا و خاک و گەڵاکانەوە دێت و نیگەرانت ناکەن.
هەر بە جدی مردووەکان ئازارت نادەن!ناتشکێنن! ڕەخنەی ڕووخێنەر ناگرن! تاکن و تاکیت قبوڵ دەکەن.
من بۆنی مردوو و بۆگەنیوی ئەوانم زۆر لە بۆنی زیندوەکان پێ خۆشترە (زیندووەکان)هەرچەندە خۆیان بشۆن و عەتر بدەن لەخۆیان هێشتا بۆنێکی وەڕسکەر و ناخۆشیان لێدێ!ئاخر زیندووەکان لە قاڵبی مردوو هاتونەتە دەرەوە و لۆژیکانە بیر ناکەنەوە، بۆیە بیرکردنەوە بەبڕوای من کار دەکاتە سەر بۆن خۆشی و ناخۆشی کەسەکان.

بۆیە هەرکاتێک ناچار بین بچین بۆ گەشت و گوزار، گۆڕستانەکان بدەن بەمن و ئێوەش خۆتان بڕۆن بۆ باخ و دەوەنەکان.
لەگۆڕستان دەستەکانم دەخەمە ژێر سەرم لەنێوان بەدە گۆڕ و لار و گەورەکاندا پرسە دەگێرم، من چەندان ساڵە بەو شێوازە سەیران دەکەم تاکو ئێستا جام ڕەشێک، پاسەوانێک، کورد کوژێک؟.. نەهاتووە بڵێ ئێرە بەردەرگای فلان بەرپرسە و موڵکی فلان پاشایە، لەگۆرستان تاکو ئێستا و□ نەوشەیەک، ڕانجێک، مارسی(دز) ێکم دەبنی بشکێنێتەوە سەرم و ئازارم بدا.
یاداشت و ڕۆمان و بیرەوەریەکی هەزار لاپەڕی بەرپرس□□ک یاخود نووسەرێکی ژەهر ڕێژ بە هێندەی نووسینێکی کورتی سەر گۆڕەکان سوودبەخش نین، ئاخر ماڵوێرانی لەوە زیاتر من تا ئێستا هیوای لەناوچوون بۆ ستەمکار و خۆفرۆش و تاڵانچەکان دەکەم بەڵام لێرەوە پڕبەدڵ هیوای تەمەن درێژیان بۆ دەخوازم چونکە بەڕاستی مردوو پاکە و (پێم تاوانە) بچنە نیو ئەو قاڵبە.

نووسینی سەر کێڵی مردوە پاکەکان هیچ کاتێک بێ هۆ نەبوون، وەلێ نووسینی سەر هەندێک گۆڕ کە هی بەرپرسێک و دەستڕۆیشتوێکە لە ئاستی لۆژیک ئەوەندە گاڵتەجاری و پێکەنیناویە ناچار هەردوو دەستم توند بە کێڵی گۆڕەکە دەگرم تاوەکو لەگەڵ پێکەنینا نەکەوم!
ماوەیەکی زۆرە نووسینی سەر گۆڕەکەی خۆمم ئامادە کردووە و هێشتاش زۆر زۆر لێی ڕازیم. نووسینەکانی ترم هێشتا مەرەک□ بەکەیان وشك نەبووەتەوە کە لێیان بێزار دەبم، بەڵام نووسینی سەر گۆڕەکەی خۆمم هێشتا خۆش دەوێت. ئەم نووسینە هەڵگری خاڵی دەستوورێکە. بەد بەختانە ئەوەندەش گومان ناکرێت کە ئەم نووسینە لەسەر ک□ل□یەك کە سەرپەرشتیی ئەوی کردووە دەستنیشان بکرێت، مەگەر ئەوەی دەوڵەت لەم بارەیەوە کارێك بكات.
بۆ ئەوەی یادی من بکەنەوە، یەکەم جار دەبێت خودی من بدۆزنەوە، من ترسم لەوە هەیە کە خزمان و هاوڕیان بۆ دۆزینەوەی مردنی من تەواو بکەونە زەحمەتەوە، هەر بەو جۆرەی کە دەکەونە زەحمەتەوە لە کاتێکدا زیندووم و دەگەڕێن بۆم. بە هۆی ئەمەوەیە کە پەلە دەکەم پێش ئەوەی کە درەنگ بکات ئەمە لێرەدا تۆمار بکەم.

لەکۆتاییدا حەزەکەم ئەو پارچە شعرەی پەشێو داب□ن□م کە بەڕاستی زۆر بەجوانی هۆنیویەتەوە.

لە گۆڕستان بۆ بترسم!
خۆ هیچ نەبێ لەوێ لەو وڵاتە
وەک تەرازوو کش و ماتە،

ماڵۆچکەیەکی خەمم دەبەت
لانە و لانی دونیام لەبیر دەباتەوە!

ماڵۆچکەیەک نە مانگانە کرێی دەدەم
نە کەس داوای کلیلەکەی دەکاتەوە!

مرۆڤایەتی لەنێوان (بەڕەوشت) و (بێ ڕەوشت)دا.. فازیل شەورۆ

دەزانم تەنگژە و دژوواریی ڕۆژانەی ژیان و ترسی پەتا و لەڕێیی ئایندە، ئەوەندە تاکی کوردی سەرلێشیواو کردووە، کە نەک مەیلی خوێندنەوەی نییە، بەڵکو مەیلی باوەشە (خۆش و گەرمەکانیشی) وەکجاران نەماوە. حەزم دەکرد، بۆ چەند دەقیقەیەک، خۆتان لەبیرکەن و بەیەکەوە، ئەم بابەتە بکەینە دەردەدڵ و بە هزر و بیر و ناخێکی مرۆڤانەتر، گوێ بۆ یەکتری بگرین:

دەڵێم: ئەوەی قەدرگران، لە خۆتان پرسیووە: ئەمە بەرەو کوێ دەڕۆین و کۆتا قۆناغمان کوێندەرێیە و چۆنە و چ ئایندەیەک چاوەڕێمانە؟

ئەوە دەزانن: ئێستا، دەڵاڵخانە کراوەتەوە بۆ کڕین و فرۆشتنی زەویی سەر مانگ؟ ئێستا نووسینگەی گەشت و گوزار هەیە، بۆ ئەوانەی حەزیان لە سەفەرە بۆ سەر مانگ، دوو سەت کەسەکیش خۆیان ناونووسکردووە و پلیتی سەفەریشیان بڕیووە؟ ئێستا، ئەوا خەڵکانێک، خەریکی دابەشکردن و تاپۆکردنی پارچە پارچەی ئاسمانن؟ چەند ساڵێکی دیە، هەر وڵاتەی وەستگەی بەرهەمهێنانی (کارەبای خۆی) لە ئاسمانی خۆی دامەزراندووە و تیشکی خۆر، وزەیەکی پاک و بێکارو بەلاشیان بۆ دەستبەر دەکات؟ ئەوە دەزانن، وەک چۆن ئێستا لە هەموو ماڵەکانی کوردستان بگەڕێیت، چوار کەندوو نادۆزیتەوە، ئا بەم شێوەیەش، دوای چەند ساڵێکی دی، زمان هەیە، وەک ئەو کەندووانە لەناودەچن و مەدەیان بەسەردەچێ؟ ... زۆری دیکەش، بن زەریاکان و مەریخ و ...و ...!

جا بەرانبەر، ئەو هەموو خەیاڵە داهێنەرانەی زانایان، ئەمڕۆ، ژمارەیەکی بەرچاو لە زاناو فەیلەسووفەکانی زانستەکانی مرۆیی یان

بڵێین (مرۆڤناسی بە هەموو ڕشتەکانیەوە)، شەو و ڕۆژ بەیەکەوە گرێ دەدەن و خەریکی وردترین و زانستییترین لێکۆڵینەوەن بۆ گەیشتن بە وەڵامی ئەو پرسیارە ئاڵۆزە: "ئێمەی مرۆڤ بەرەو کوێ دەڕۆین؟ ئایندەمان چۆن دەبێ؟"

لێتان ناشارمەوە، ئاکامی زۆر لە لێکۆڵینەوەکان، تەڵخ و ترسناک و ناخهەژێنن. ـــ قسەیان لەسەر ناکەم، با پتر رەشبین نەبین ـ
بەڵام: خاڵێکی (زۆر بایەخدار) هەیە کە ئەو زانا و فەیلەسوفانە، هەڵوەستەی لەسەردەکەن و بە جددی کاری لەسەر دەکەن، ئەویش (بەڕەوشتی) و (بێ رەوشتی) یە.

چۆن:
یەک: تاکو ئەم ساتەوەختە، زاراوەی (ڕەوشت) پێناسەیەکی لە قالبدراوی نییە. کەسیش نازانی لە کەنگینێوە مرۆڤ، ڕەوشتی کردووەتە بەشێک لە بوونی خۆێ. زانستی ڕەوشت، یان ڕەوشتناسی و ڕەوشتزانی، هەر دوای سەداکانی ناوەند، وەک زانست لە ڕۆژئاوادا کتێبیان لەسەر نووسراو دواتر دەیان فەیلەسوف و کۆمەڵناسان کردیانە بابەتی خۆیان. دەگوترێ، رەوشت،"چەپکێک لەو بەها و نەریتانەی، مرۆڤ دایهێناوە بۆ جیاوازکردنەوەی جوانی و ناشیرینی، هەق و ناهەق، چاکە و خراپە . جا لە ڕێگەیی هۆشمەندی و ئاگایی مرۆڤەوە، ئەو نەریتانە دەبن بە پێوەر و تەرازووی هەڵسەنگاندنی هەڵسوکەوت و ڕەفتاری کەسەکان، پتریش وابەستەی یەکسانی و سەربەستی و دادپەروەری دەبن"

دوو: هاتنی ئایینەکان، ج ئایینە داهێنەرەکان و چ ئایینە ئاسمانییەکانن، سنووری دیاریکراویان بۆ زاراوەی (ڕەوشت) دانا، بەگوێرەی لێکدانەوە و تێڕامان و پێویستی خۆیان، بۆ ئەو زاراوەیە. هەر بۆیە، جار هەیە جیاوازیی لە (رەوشت)ی کۆمەلە جیاوازەکاندا دەبینرێت.

سێ: بەگشتی جاران (ڕەوشت) لە نێو بازنەی چەند وش□ی□ک و دەستەواژەیەکی دیاریکراودا، دەناسرایەوە، بۆ نموونە، لە لای خۆمان، بێرەوشتی (حێزی و دزی بوو.) بەرەوشتیش شتە جوانەکانی دیکەی مرۆڤ بوون. کۆمەڵ بۆ خۆی دەسەڵاتی ڕەهای هەبوو، بۆ چەسپاندنی ئەو (رەوشتە)، – زۆربەیجاران، بەبێ ئەوەی هانا بۆ یاسا و چەک و دەسەڵات ببات. واتا منداڵ هەر کە دەهات گەور□ بێ، وردە وردە لە ڕەوشت شارەزادەبوو، بە هەردوو دیوەکەیەوە.

چوار: ئێستا ئەو زانا و فەیلەسوفانەی خەریکی لێکۆڵینەوەن لەسەر (ڕەوشت)، دەڵێن:"لەوەتەی مرۆڤ پێی ناوەتە سەر ئەم زەوییە، قەت بە قەد ئیمڕۆ عەوجە بە ڕەوشت نییە و نەبووە"

چۆن؟

ئەوان دەڵێن، ئەو داهێنانە تەکنەلۆژیا پێشکەوتووانەی سەردەم، ئەگەر زوو بە یاسا و ڕێساکانی (ڕەوشت) جڵەونەکرێن، ئەوا ژیان و بوونی مرۆڤ بەرەو هەڵدێرێکی زۆر ڕەک و سەخت دەچێت. بۆچی؟

چونکە لەمەودوا پێویست ناکات بە خەنجەر و دەمانچە و تفەنگ، بچیتە سەر کەس و بیکوژیت. تۆ دەتوانی ئەوەی گەرەکتە بیکوژی، تۆ هەر لە ماڵەکەی خۆت و کوژراویش لە ماڵەکەی خۆی.

بە زەنگی مۆبایلێک، بە کورتە نامەیەک، بە وێنەیەک، بە گرتەیەک، بە پەڕەپاگندەیەک، بە بڵاوکردنەوەیەک، بە یەکێک لە ئامێرو وەسیلەکانی بەردەست، وەک تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان و ئینتەرنێت و مۆبایل...، دەتوانی ژن و مێرد لێک بکەی، کچی شەریف ناشەریف بکەی، پیاوێکی پاک و بەڕەوشت ناپاک و بێڕەوشت بکەی، سەرکردەی دەسەڵاتدار بڕوخێنی، کۆمپانیای گەورە مایەپووچ بکەی، چ شتێکی خراپت بە خەیاڵ دادێ دەتوانی بیکەی، ئەوکاتەی کە ئەو ئامێرانە بەبێ ڕەچاوکردنی ڕەوشتی جوان بەکارهاتن.
زۆر لەمانەش ترسناکتر، ئەو زانایانە دەڵێن: ئیمڕۆ، ئەگەر (ڕەوشت) بە ڕووە جوانەکەی، نەکرێتە بەشێکی زیندوو لە بوون و ماهییەتی مرۆڤایەتی، ئەوا تەواوی چارەنووسی مرۆڤ لە بەردەم خەتەرێکی گەورە دایە. ئەمڕۆ، ئەوەندە چەکە کۆمەڵکوژەی لە جبەخانەکانی جیهاندا ئامارکراون، بای ئەوەیە کە شەش جاران ژیان بە تەواوی لەسەر ئەم زەمینەی ئێمەدا بسڕێتەوە و ئەوەی زیی روحە نەیهێڵی.

لەو ماوەی دوایدا، منداڵێکی هەرزەکار، توانی بووی بچێتە نێو دۆسیەیی گرنگترین بەشی چەکە خەتەرناکەکانی وەزارەتی بەرگریی ئەمەریکا. باشە چ روو دەدا، ئەگەر سبەینێ، کەسێکی ئالوودەی مرۆڤ کوشتن، دەستی گەیشتە ئەو زانیارییانەو پەنجەی نا بە دوگمەی بۆمبە ئەتۆمییەکان؟!

بە کوردی و کرمانجی، دەستەیەکی زۆر لەو زانا و فەیلوسوفانە دەڵێن، ئێمە چەند خەریکی داهێنانی نوێی و پێشکەوتووین لە بوارەکانی تەکنەلۆژیاو و پیشەسازیدا، ئەگەر بەهەمان شێوە خەریکی پەروەردەیەکی سەرکەوتووانەی مرۆڤدەست نەبین بە نەوەیەکی

(بەڕەوشت) ئەوا دەبێ بزانین، هەرچی ئەمە دەکەین، بە کوشتن و قڕکردنی خۆمانە.

لێرەدا، بەندە، بەچوونی ئەو زانایانە ــ کە من بە ڕاست و درووستیان دەزانم، بە ئایەتێکی قورئانی پیرۆز ڕاڤەدەکەم. کە زۆر پەیوەستە بە ڕۆژگاری ئیمڕۆ و دەکرێ، بەخۆ بەدەرگرتن لە هەردوو جەمسەرەکەی توندڕەووی، سوودی لێوەرگرین و لە عیبرەتەکەی تێبگەین.

خودا دەفەرمووێ:(وَإِذَا أَرَدْنَا أَن نُّهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا).

کەواتە، ئەگەر مرۆڤ، وابزانێ کە بە تەنها بە ڕابواردن و بە وەدەستهێنانی شتێ بەنرخ و گران بەهاکان، بەختەوەر دەبێ، ئەوا نەفامییەکی کوشندەیە. (ڕەوشت) نەکرێتە کۆڵەکەی ئەو ژیانە نوێیە، ئەوا داتەپینی حەتمییە.

زانا و فەیلەسوفەکانی مرۆڤناسی و مرۆڤزانییە هەروا دەڵێن، بەیێ کەی مرۆڤایەتی دەبێ چاو بە زاراوەی (ڕەوشت) دا بخشێنێتەوە.
هاوڕێیانی ئازیزم. تکایە بابەتەکەم، بابەتێکی فەلسەفی قوولی ئاییندەی مرۆڤایەتییە، بە کوشتنی ژن و تێهەڵسەندنەوەو شەرف ئەو شتانەی مەبەستنەوە.

ڕەوشت، بە واتای، هەر شتێ مرۆڤ جوانتر و پاکتر و ئاسوودەتر دەکات.

ئەم بابەتەم بە کاربەدستانی پەروەردە و ئایین و کۆمەڵناس و هەموو ئەوانەیە کە مرۆڤیان خۆش دەوێ و جوان بیردەکەنەوە بە ئاییندەی نەوەکانیان.

پشتی نەهەنگ
..
عەلی حەمەڕەشید
..

چـــەند خۆشبو لە خــەونمدا
سوار شــەپۆلی دەریـــا بووم
لــەگـــەڵیدا وەک هـــــاوڕێ
بــۆ هەموو لایەک دەچـــــووم
...
ماسی و نەهـــەنگ لەناو ئاو
وەکـــــو تابلۆ دڵگیر بـــوون
باش سەرســـــامیان کردبووم
چەند جوان دەهاتن و دەچـوون
...
شەپۆلەکــــــە خێرا بـــوو
کەوتمـــە نــــــاو دەریاوە
تەماشام کـرد نەهــــەنگێک
پشتی خــــۆی بۆم دانــاوە
...
ئیتر ســـــواری پشتی بـــووم
ئای ئای چەند خۆشبوو لەلام
لەگەڵ ئـەویش ناو دەریــــا
زۆر بــــ□ تــەواوی گـــــەڕام
...
زانی کەمن مـــــــاندوو بووم
چونکە جـــار جـــار دەگریام
بۆیـــــە منی گەیـــــاندە
لێوار دەریـــــاکە و داینــام
...

منیش چوومـــــە وشکانیی و
هەتـــــا توانیم پێکەنیم
بۆیە بەقــاقــاکەی خـــۆم
من لەو خـــــــەوە ڕاپەڕیم
...
٢٣/٧/٢٠٢٠